

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

DIPLOMOVÁ PRÁCA

2010

Bc. Svetlana Godlová

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

ETICKÉ NÁZORY JOHNA RAWLS

Diplomová práca

Študijný program: učiteľstvo slovenského jazyka a literatúry a výchovy k občianstvu (Učiteľské štúdium, magisterský 2. st., denná forma)

Školiace pracovisko: Katedra filozofie

Školiteľ: PaedDr. Ľubica Predanocyová, PhD

Nitra 2010

Bc. Svetlana Godlová

Pod'akovanie:

Ďakujem mojej vedúcej diplomovej práce, pani PaedDr. Lubicí Predanocyovej, PhD, za odborné vedenie, cenné rady a pomoc pri vypracovaní diplomovej práce.

ABSTRAKT

GODLOVÁ Svetlana: Etické názory Johna Rawlsa. [Diplomová práca]. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta; Katedra filozofie. Školiteľ: PaedDr. Ľubica Predanociová, PhD. Stupeň odbornej kvalifikácie: Magister dvojodborového učiteľského štúdia: slovenský jazyk a literatúra-výchova k občianstvu. Nitra: UKF FF, 2010. 65 s.

V práci sa zameriavame na postihnutie súčasného etického myslenia a zároveň reflektujeme morálne problémy, riešené rôznymi teoretickými prístupmi. Svoju pozornosť sústreďujeme na teoretický prístup etiky, ktorý je založený na rešpektovaní či preferovaní spoločných noriem a princípov.

Poukazujeme na výklad základných znakov filozofickej koncepcie spoločnosti amerického filozofa Johna Rawlsa, ktorú možno považovať za východisko jeho etických názorov. Spoločenská zmluva predstavuje pre Rawlsa prístup, prostredníctvom ktorého konštruuje princípy spoločnosti, morálky a zohráva kľúčovú úlohu v jeho teórii.

Centrálny problém v teórii J. Rawlsa predstavuje otázka spravodlivosti, prostredníctvom ktorej prispel k možnostiam riešenia morálnych problémov a to rozvinutím princípu spravodlivosti.

Kľúčové slová: Spravodlivosť. Spoločenská zmluva. Morálka. Etika. Dobro.

ABSTRACT

GODLOVÁ Svetlana: The ethical views of John Rawls. [Thesis]. University of Constantine the Philosopher in Nitra. Faculty of Philosophy, Department of Philosophy. Supervisor: Mgr. Ľubica Predanociová, PhD. Level of qualification: Joint Master degree in teacher's education: Slovak language and literature, Citizenship education. Nitra: UKF FF, 2010. 65 p.

The diploma work focuses on the disability of the current ethical thinking and to reflect the moral issues dealt with different theoretical approaches. We put our attention on the ethics theoretical approach based on respecting or preferring common standards and principles.

We mention the basic features of a philosophical interpretation of the concept of the American philosopher John Rawls, which can be considered as a starting point of his ethical views. The social contract is for Rawls approach that designs principles of society, morality, and plays a key role in his theory.

The central issue in the theory of J. Rawls is a matter of rightness through which he contributes to possible solution to moral problems and developing the principle of rightness.

Keywords: Justice. Social Contract. Morality. Ethics. Good.

OBSAH

0	ÚVOD.....	7
1	SÚČASNÉ ETICKÉ TEÓRIE	9
1.1	Deontologická etika	16
2	JOHN RAWLS - OSOBNOSŤ FILOZOFIE 20. STOROČIA	20
3	RAWLSOVO CHÁPANIE SPOLOČNOSTI AKO SOCIÁLNEJ DOHODY	23
3.1	Dobre usporiadaná spoločnosť	23
3.2	Idea spoločenskej zmluvy	27
4	KONCEPCIA SPRAVODLIVOSTI AKO SLUŠNOSTI.....	29
4.1	Rawlsove chápanie spravodlivosti	29
4.2	Pôvodný stav	31
4.3	Princípy spravodlivosti.....	32
4.4	Odvodzovanie dvoch princípov spravodlivosti.....	39
4.5	Zmluvné strany a závoj nevedomosti.....	40
5	KONCEPCIA DOBRA PODĽA JOHNA RAWLSA	43
5.1	Chápanie dobra	43
5.2	Charakter morálnej osobnosti	46
5.3	Chápanie slobody	48
5.4	Morálne hodnoty	53
5.5	Morálne princípy.....	57
5.6	„Dobro spravodlivosti“	60
6	ZÁVER.....	62
	ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	64

0 ÚVOD

Sloboda, spravodlivosť, rovnosť sa považujú za základné stavebné kamene demokratickej spoločnosti. Myšlienky o vytvorení dokonalej spoločnosti a úvahy o tom, čo je obsahom spravodlivosti, sú prítomné vo filozofii od staroveku. Etika má za úlohu riešiť morálne problémy, ktoré nastoľuje život a ktoré sa pred nami vynárajú denno-denne. Človek si stále dáva otázky ako má konať, čo má pokladať za dobro, česť a spravodlivosť. Etika predstavuje základný spoločenský hodnotovo-normatívny systém. Vo svojom konaní a v styku s inými ľuďmi by sa mal človek riadiť určitými zásadami, princípmi ako sú princíp humanizmu, spravodlivosti, rovnosti. Aj dnes stoja tieto pojmy v centre diskusií a nielen filozofických. Diskusia nabrala na intenzite v 20. storočí v dôsledku vojnových konfliktov, porušovania ľudských práv a slobôd a viedla k záveru, že je potrebné základné ľudské hodnoty pevnejšie uchytiť a stanoviť jasné pravidlá pre ich uplatnenie.

Celá spoločnosť ako aj jednotlivec stojí na prahu hlbokých problémov, a preto aj v súčasnej dobe téma spravodlivosti prezentuje svoju aktuálnosť. V dnešnej spoločnosti je pozícia jednotlivca výrazne založená na materiálnych statkoch. Celý hodnotový rebríček spoločnosti je prezentovaný z pozície moci peňazí. Spravodlivosť chápeme ako východiskový bod pri riešení morálnych problémov. Spravodlivosť stavia človeka zoči-voči svedomiu, ktoré je hodnotovo normatívnym kritériom. Základom spravodlivosti je človek, ľudia vo vzájomnom sociálnom vzťahu. Miestom realizácie spravodlivosti je spoločnosť, lebo tu sa odohráva výmena dohier, komunikácia a tu sa realizuje spoločenstvo. Spravodlivosť v rovine týchto vzájomných vzťahov je zárukou pokoja a sociálneho pokroku.

Pojem spravodlivosť je používaná vo vedeckom jazyku v rôznych významoch. V morálke spravodlivosť vyjadruje normatívnosť, veľkú úlohu zohráva aj v sociálno-politickom vedomí. Úvahy o spravodlivosti obsahujú taktiež uvažovanie o spoločnosti, v ktorej žijeme, alebo by sme chceli žiť.

Náš výber záverečnej práce smeroval k téme, zaoberajúcej sa hľadaním spravodlivosti, ktorá je východiskom k riešeniu morálnych problémov, ktorá by bola použiteľná v zmysle ideálu, z ktorého by sociálna politika našej spoločnosti mohla vychádzať. V našej práci sa pokúsime načrtnúť pohľad významného filozofa a jeho názory na problematiku a predmet súčasného etického myslenia. Prácou chceme

vymedziť hlavné princípy sociálnej filozofie Johna Rawlsa a charakterizovať špecifiká sociálneho poznania.

Prácu zameriavame na problematiku etických názorov Johna Rawlsa. Naším cieľom je nastoliť, pochopiť a vysvetliť teóriu spravodlivosti. Princípy, ktoré sa dotýkajú základnej štruktúry spoločnosti by mali pomôcť pri pridelovaní práv a povinností a usmerňovaní rozdeľovania sociálnych a ekonomických výhod. Ide nám predovšetkým o pochopenie podstaty Rawlsovho nazerania a chápania miesta morálky a dobra v kontexte jeho teórie spravodlivosti.

V prvej kapitole analyzujeme súčasné etické teórie, akými sú (utilitarizmus, fenomenológia, diskurzívna etika, etika zodpovednosti, katolícka etika a iné). Druhú kapitolu zameriavame na Johna Rawlsa ako osobnosť filozofie 20. storočia a jeho miesto, prínos a význam v sociálnej filozofii. V tretej kapitole chceme poukázať na Rawlsove chápanie spoločnosti ako sociálnej dohody. V štvrtej kapitole analyzujeme koncepciu spravodlivosti ako slušnosti, ktorú chápe filozof ako východisko riešenia morálnych problémov. V piatej kapitole sa bližšie zameriavame na koncepciu dobra podľa Johna Rawlsa.

Oblasť etických názorov Johna Rawlsa nie je výrazne analyzovaná v odbornej literatúre (tá sa koncentruje na jeho teóriu spravodlivosti, teda sociálno-filozofický prístup). Naša práca je založená na aplikovaní interpretačnej metodiky, pri ktorej sme vychádzali priamo z textu práce *Teória spravodlivosti*, analytickom prístupe a pokuse o záverečnú syntézu.

1 SÚČASNÉ ETICKÉ TEÓRIE

Súčasnú etickú teóriu sú charakteristické diverzitou a pluralitou videnia sveta, jeho hodnotenia a návrhov na riešenie morálnych problémov človeka na prelome tisícročí. Etici rozličných teoretických orientácií sa zhodujú v názore, že žiadna etická teória nie je v súčasnosti schopná poskytnúť vyčerpávajúce odpovede, prípadne jasné návody na riešenie všetkých morálnych problémov. Každá z etických teórií obsahuje určitú pravdivostnú hodnotu. Ich konkrétny význam závisí predovšetkým od jednotlivých problémov a spôsobov ich riešenia. V rámci plurality teoretických prístupov je logické, že v záujme človeka a ľudskej spoločnosti je dôležité hľadať spoločné črty či znaky. Význam utilitarizmu v druhej polovici 20. storočia spočíva v tom, že v duchu kresťanskej tradície klasického utilitarizmu ide o prepojenie etickej, sociálnej, politickej, právnej a ekonomickej teórie v utilitarizme. Podstata utilitarizmu čínu spočíva v tvrdení, že „...konanie je správne, keď a len keď prináša najlepšie možné dôsledky“ (Gluchman, 1998, s. 26). Podľa utilitarizmu pravidiel je konanie správne: „...keď a len keď nasleduje určité zvolené pravidlo platné v spoločnosti či v určitej sociálnej skupine“ (Gluchman, 1998, s. 26).

Podstata utilitaristickej etiky je vyjadrená prostredníctvom konzekvencialistických, eudaimonistických a hedonistických aspektov, cez ktoré sa prelína maximalizmus. Významným prvkom utilitaristickej etiky je „princíp impartiality (nestrannosti)“ (Gluchman, 1998, s. 26). Základným kritériom pre hodnotenie konania mravného subjektu sú v utilitarizme dôsledky, ktoré vyplývajú z tohto konania. Mravný subjekt, ktorý koná v súlade s požiadavkami utilitaristickej etiky, sa musí vždy usilovať zvoliť taký spôsob konania, ktorý prinesie najlepšie možné dôsledky, ide tu o konzekvencialistický aspekt v etike utilitarizmu.

Cieľom utilitarizmu je vytvárať také konanie, ktoré prináša najlepšie možné dôsledky, ktorými sú maximálne šťastie pre maximálne množstvo ľudí, čo tiež prináša maximum príjemného či maximálne uspokojenie túžby a záujmu.

Existencializmus patrí k najznámejším a najvplyvnejším myšlienkovým prúdom minulého storočia. Za zakladateľa existencializmu považujeme dánskeho

filozofa Sorena Kierkegaarda. Jeho zvláštna cesta „subjektívneho“ mysliteľa postavila do centra filozofickej pozornosti človeka.

Vývoj etických teórií v 20. storočí významným spôsobom ovplyvnila fenomenológia. Uplatnenie fenomenologickej metódy „...pri analýzach morálneho vedomia a s tým súvisiace diskusie s filozofickou tradíciou, vyústili do etiky hodnôt, do fenomenologickej etiky, ktorá predstavuje najvplyvnejšiu koncepciu zo širšieho spektra teórií axiologickej etiky“ (Gluchman, 1998, s. 91).

Diskurzívna etika predstavuje ďalšiu výraznú líniu súčasného etického myslenia. Základné princípy diskurzívnej etiky zdôvodnil nemecký filozof a sociológ Jürgen Habermas začiatkom osemdesiatych rokov. Okrem Habermasa je výrazným stúpencom a programátorom diskurzívnej etiky jeho spolupracovník, nemecký filozof Karl-Otto Apel. Diskurzívna etika sa vyprofilovala ako „...nový mód tradičnej, deontologickej etiky“ (Gluchman, 1998, s. 115). Rozhodujúce podnety konštituovania diskurzívno-etického programu sú známe hlavne od kritických racionalistov a etických relativistov posilnených postmodernistickou argumentáciou. V procese konsenzuálne vedeného diskurzu dochádza k overovaniu a upresňovaniu už existujúcich morálnych zásad a princíпов. Napriek snahe tvorcov diskurzívnej etiky prekonať tradičný formalizmus a univerzalizmus deontologicky orientovanej etiky, jej najväčšou slabinou zostáva nedostatočné tematizovanie problematiky praktického rozumu.

Ďalšia významná etická koncepcia pochádza od kanadsko-amerického etika nemeckého pôvodu Hansa Jonasa, ktorý v rámci svojej etiky zodpovednosti určitým spôsobom nadviazal aj na kritický racionalizmus Karla Poppera. Jonas sa však líši od Poppera svojou skepsou vo vzťahu k vede, vedeckej racionalite a jej schopnosti zabrániť skutočnému kolapsu ľudského druhu a života na zemi vôbec. Jonasova etika zodpovednosti je výzvou k premysleniu a preformulovaniu tradičnej etiky. Zaradil sa medzi teoretikov, ktorí učinili z krízovej situácie etický problém v zmysle nového objektu morálnej reflexie.

V osemdesiatych rokoch sa v rámci feministickej filozofie sformulovali problémy a rozvinuli diskusie, ktoré chápeme ako proces konštituovania feministickej etiky. Myšlienky, ktoré sa týkajú ženskej etiky, nie sú nové a určitým spôsobom súvisia s pohlavím, to sa objavovalo v prácach filozofov morálky, ako aj v konkrétnych dejinách ženských hnutí. Prierezové výskumy

ukazujú, že prvá vlna ženských hnutí za sociálne práva a rovnosť trvala od konca 18. storočia do päťdesiatych rokov nášho storočia.

Druhá vlna sa pohla v roku 1960 a jej obsahom bol boj za občianske práva a sociálnu rovnosť vo vzdelaní a práci. Podnetom pre prvú vlnu bola hlavne: „...industrializácia a urbanizácia spoločnosti, ktorá posilnila ekonomickú závislosť žien, zároveň však vyvolala špecifický diskurz o ženách“ idealizoval sa rodinný život, manželský stav, špecificky ženské cnosti vymedzované a spájané s privátnou sférou domáceho života“ (Gluchman, 1998, s. 169). Oživenie feministických aktivít bolo podporované spoločenskými skupinami, ktoré spájali ženskú otázku so širokou škálou sociálnych problémov, takých, ktoré súviseli so základnou snahou obhájiť hodnotu a dôstojnosť žien. Pri znakoch sociálnej a občianskej rovnosti žena ešte nedosahuje spoločenskú pozíciu muža a sexistický útlak ako forma pohlavnej nerovnosti v latentných alebo inštitucionálnych podobách, pretrváva naďalej.

Katolícka etika je z hľadiska svojho filozofického základu rámcovaná tomistickým kontextom. Reprezentuje ju predovšetkým „...etika novotomistická a personalistická, ale tiež etické koncepcie vychádzajúce so spätosti s prírodnými vedami, ako napríklad teilhardizmus a mnohé etické systémy posledných rokov 20. storočia, ktoré je možné považovať aj za postmoderné“ (Gluchman, 1998, s. 183). Novotomizmus predstavuje jeden zo základných prúdov súčasnej kresťanskej katolíckej filozofie, ktorý nadväzuje na učenie Tomáša Akvinského. Podstatou novotomizmu je vo všeobecnosti: „...rozvíjanie učenia o bytí z filozofického hľadiska“ (Gluchman, 1998, s. 183). Zdôrazňuje sa realizmus, teda priznanie existencie a poznateľnosti vonkajšieho sveta, jeho mnohosť a menlivosť, vnútorná zložitosť a príčinná súvislosť všetkého bytia s bytím Boha.

Personalizmus prezrádza, že sa jedná o: „...taký filozofický myšlienkový smer, ktorý rozvíja predovšetkým filozofickú koncepciu človeka, chápaného ako osobu“ (Gluchman, 1998, s. 193). Problematika, ktorá je spätá s pojmom osoby, zahŕňa rovnako mnohé metafyzické, epistemologické i axiologické analýzy, ako aj psychologické, sociologické a prírodovedné. S ohľadom na túto skutočnosť nadobúda personalizmus v kontexte rozličných filozofických prúdov odlišné podoby. Podľa stanovenia rozlišujúcich kritérií vyčleňujeme typy alebo odrody personalizmu, akými sú napríklad byt': etický, kresťanský, katolícky, tomistický,

fenomenologický, existenciálny, ateistický, panteistický, teistický, psychologický. Definitívne určenie získava personalizmus podľa orientácie filozofov, ktorí ho rozvíjajú.

Pragmatizmus je známy ako prúd filozofie a etiky 20. storočia. Pragmatizmom sa nazýva osobitná životná filozofia, ktorú poznáme pod názvom prakticismus, podnikavosť, úspech a ktorý sa najviac rozšíril v USA. Pragmatizmus chce riešiť najzákladnejšie problémy praktického života a na všetky vážne problémy, s ktorými sa stretáva veda a filozofia, aby to bolo zrozumiteľné a prístupné každému človeku. Pragmatizmus sa domnieva, „...že vytvára zvláštnu metódu, ktorá môže rozhodnúť doposiaľ sporné problémy filozofie, že buduje novú teóriu pravdy a že prekonáva stáročný rozpor medzi vedou a náboženstvom, materializmom a idealizmom“ (Klimeková, 2004, s. 15). Pragmatisti vychádzajú v hodnotení svojej vlastnej filozofie z predpokladov, že „všetky filozoficko-etické sústavy môžu mať nejaký význam, pokiaľ zostávajú v rámci čistej teórie, ale ich skutočná hodnota pre život sa môže prejaviť až v rovine praktických dôsledkov“ (Klimeková, 1997, s. 16). Všetky teórie sa orientujú na praktické ciele, sú teda, v svojej podstate pragmatické. Ak tak nekonajú sú úplne bezvýznamné a bezcenné. Pragmatizmus je preto jedinou filozofiou, ktorú je človek vzhľadom k svojej povahe a svojim potrebám schopný a ochotný prijať. Pragmatizmus poskytuje jednotnú metódu vo filozofii. Spresňuje a zhŕňa predchádzajúce filozofické metódy a preto nemôže byť v rozpore so žiadnou skutočnou hodnotnou filozoficko-etickou sústavou.

Etológia je teoretická disciplína, ktorá je biologicky orientovaná. Je založená na porovnávaní, komparácii výskumu správania sa človeka a zvierat a skúma biologickú relativizáciu významu morality. Základná téza etiológie znie: „Zodpovednej morálke neľahčíme riešenie jej problémov na základe toho, že preceníme jej moc. Skôr to dosiahneme skromným poznávaním, že morálka je iba kompenzačným mechanizmom, ktorý prispôsobuje naše vybavenie inštinktov požiadavkám kultúrneho života a vytvára s nimi funkčný celok“ (Klimeková, 2004, s. 32).

Od 50-tych rokov patrí etológia popri genetike a ekológii, s poznatkami ktorých veľmi úzko súvisí, k najrýchlejšie sa vyvíjajúcim biologickým odborom. Táto trojica vied tvorí základ biologickej revolúcie súčasnosti, a to nielen rýchlosťou

nových objavov a rozsiahlych aplikačných možností v praxi, ale predovšetkým ich teoretickým prevratným obsahom so všetkými dôsledkami v dnešnom priemysle, poľnohospodárstve, medicíne i v kultúrnych a civilizačných zmenách našej doby.

Samotný pojem etológia sa objavil už v 18. storočí v podobe štúdia životných zvykov u zvierat a fyziognómie u človeka. Veľký impulz pre evolučný význam správania bolo dielo Ch. Darwina, ale vlastný predmet etológie ako novej disciplíny bol presnejšie vymedzený až začiatkom 20. storočia u predstaviteľov Whitman, Heinroth, Craig. O výsledky etologických výskumov sa výrazne zaujímajú také vedné disciplíny, ako je psychológia, antropológia, sociológia, filozofia a etika, ktoré reagujú na mnohé podnety etológie.

Etika nového tomizmu patrí v súčasnosti k jedným z najvýznamnejších a najvplyvnejších smerov etických teórií 20. storočia a súčasnej kresťanskej filozofie a etiky. Nadväzuje na učenie dominikánskeho teológa a filozofa Tomáša Akvinského. Cirkev potrebovala takú filozofiu a etiku, pomocou ktorej by mohla čeliť najrôznejším, či už priamym alebo skrytým, aktuálnym, či latentným útokom, ktoré smerovali proti katolicizmu zo strany modernej vedy a filozofie.

Tomistickí filozofi a etici vychádzajú „...z apriórneho priznania pravdivosti základných dogiem katolíckej vierouky“ (Klimeková, 2004, s. 74). Súčasťou ich metafyzických úvah je aj tzv. „...prirodzená teológia, ktorá sa zaoberá bohom ako prvou príčinou všetkého existujúceho“ (Klimeková, 2004, s. 74). Svoj „kresťanský realizmus“ sa snažia tomisti stavať nad materializmus a idealizmus, ktoré považujú za jednostranné.

Je nepopierateľným faktom, že v polovici 20. storočia, v období búrlivého vedecko-technického pokroku, zostáva novotomizmus jedným z najvplyvnejších filozoficko-etických prúdov. Novotomisti medzi sebou navzájom nesúperia v honbe za módou, ale prísny dodržiavaním ortodoxnosti a hrdí sú na svoju veľkú a neotrasiteľnú vernosť dogmatickej tradícii, na fakt, že ich „... jedinou starosťou je zachovávať vernosť učeniu cirkvi a v žiadnom prípade toto učenie neopúšťať, či nevzdávať sa mu. Nie je ich snahou vynájsť originálny systém. Práve naopak, vyhýbajú sa mu a snažia sa myslieť v súlade s tradíciou“ (Klimeková, 2004, s. 75).

Začiatkom 20. storočia sa v etickom myslení sformoval samostatný smer bádania, ktorého predmetom skúmania sa stala etika ako spoločenská disciplína. Tento smer sa nazýva metaetika. V metaetike ide o typ skúmaní, ktorý hľadá odpovede na otázky, aké konanie je správne, čo máme robiť, čo je dobro a pod. Pojmom metaetika sa vo všeobecnosti označujú etické skúmania, ktoré sa zaoberajú jazykom morálky, analýzou etických pojmov a výrazov a skúmaním pravdivostných hodnôt morálnych súdov.

Metaetika ako samostatná etická disciplína sa postupne vytvorila z analýzy etických pojmov. Prvý, kto uplatnil etickú analýzu etických pojmov ako metódu skúmania v etike, bol významný anglický analytický filozof a etik George Edward Moore, podľa ktorého analýza základných etických pojmov a základných etických otázok je nevyhnutným predpokladom akéhokoľvek etického skúmania. V odbornej literatúre sa výrazy metaetika a analytická etika často vyskytujú ako synonymá, čo súvisí s formovaním metaetiky na pozadí anglickej analytickej filozofie. Výrazom metaetiky sa nazývajú rozmanité epistemologické a logické skúmania morálnych právd, faktov, poznatkov, spôsobov používania jazyka v morálke a hraníc racionality v etike. Metaetika sa nevyhýba ani metafyzickým skúmaniam, napríklad vtedy, keď si kladie otázku o povahe etických vlastností. V hľadaní odpovedí na centrálnu otázku metaetiky o dokázateľnosti a oprávnenosti morálnych a etických súdov sa vyvinuli veľmi rozmanité protichodné etické teórie, ktoré sa členia podľa mnohých kritérií. Na základe riešenia otázky, či možno akceptovať etické súdy ako také súdy, o ktorých sa dá povedať, že sú pravdivé alebo nepravdivé, vzniklo delenie metaetických teórií na kognitivistické a nekognitivistické metaetické teórie. Kognitivistické teórie zdôrazňujú, že o morálnych súdoch možno tvrdiť, že sú pravdivé alebo nepravdivé. Základnou kognitivistickou teóriou je intuicizmus. Spoločným menovateľom nekognitivistických teórií je popretie možnosti poznateľnosti pravdivostnej hodnoty etických a morálnych súdov. Hlavnými nekognitivistickými teóriami sú emotivizmus a preskriptivizmus.

Etický intuicizmus patrí k hlavným kognitivistickým smerom metaetiky v prvej polovici 20. Storočia. Jeho hlavnými predstaviteľmi sú britskí filozofi George Edward Moore, Harold A. Prichard a William D. Ross. Etickí intuicionisti budujú svoje etické koncepcie na presvedčení, „...že niektoré

morálne výroky sú evidentné a ich pravdivostnú hodnotu možno poznať iba intuíciou“ (Remišová, 2008, s. 577). Metaetickí intuicionisti však vnímajú intuíciu ako zdroj morálneho poznania. Metaetickí intuicionisti tvrdia, že „...ľudia môžu oprávnene veriť, že niektoré morálne sudy sú pravdivé“ (Remišová, 2008, s. 577). Tieto sudy nie sú deduktívne alebo induktívne odvodené z iných morálnych súdov.

Metaetický intuicizmus je spätý s etickým kognitivismom, etickým pluralizmom a etickým realizmom. Etický kognitivismus je epistemologické stanovisko, v súlade s ktorým sa výrazy pravdivý a nepravdivý dajú aplikovať aj na morálne sudy. Etický pluralizmus je metodologický prístup k morálnej skutočnosti, v súlade s ktorým existuje viac ako jeden účel, na základe ktorého možno hovoriť o správnom konaní. Etický realizmus je ontologickým východiskom intuicionizmu, podľa ktorého existujú isté druhy konania, ktoré sú správne alebo nesprávne na základe ich vlastnej povahy a nezávisia od vedomia subjektu.

K najvýznamnejšiemu nekognitivistickému smeru v metaetike v prvej polovici 20. storočia patrí emotivizmus. Jeho najznámejšími predstaviteľmi sú filozof a spisovateľ Charles Kay Ogden, literárny kritik a filozof Ivor Armstrong Richards, filozof Alfred Jules Ayer a americký filozof Charles Leslie Stevenson. Emotivizmus označuje súhrn rôznych etických teórií, ktoré spája zásadný odpor voči kognitivistickým metaetickým teóriám, ktoré pripúšťajú poznanie hodnotových a morálnych súdov. Emotivisti vyhlasujú, že „...o hodnotových súdoch nemožno v žiadnom prípade tvrdiť, že sú pravdivé alebo nepravdivé, pretože ich primárnou funkciou nie je poskytovať informácie o faktoch, ale vyjadrovať emócie“ (Remišová, 2008, s. 587). Hodnotovými súdmi rečník apeluje na iných ľudí s cieľom, aby si osvojili jeho postoje. Emotivisti požadujú „...zreteľné rozlišovanie medzi vyjadrovaním emócií a apelovaním na postoje iného človeka a vytváraním faktuálnych tvrdení o postojoch a emóciách iných“ (Remišová, 2008, s. 588). Hodnotové sudy sú výrazové prostriedky, ktoré vyjadrujú emócie, želania alebo postoje, ale nevypovedajú nič o faktoch. K najvýznamnejším predchodcom emotivistov patria David Hume, Baruch B. Spinoza a George Berkeley.

Známou metaetickou nekognitivistickou doktrínou sa stal preskriptivizmus. Jeho najvýznamnejším predstaviteľom je anglický filozof Richard Mervyn Hare.

Etické teórie, ktoré sa zaoberajú významom a logickými vlastnosťami morálnych výrazov, rozdeľujeme na dva základné smery: deskriptivistické a nedeskriptivistické. Podľa deskriptivistických teórií morálne výrazy ako dobrý a zlý sa podobajú takým slovám ako červený a pravouhlý, pri ktorých ich význam a podmienky aplikácie sú pevne dané.

Naším cieľom bolo prezentovať etické koncepcie, ktoré významným spôsobom ovplyvňujú, prípadne ovplyvňovali dianie v rámci eticko-teoretických reflexií našej súčasnosti.

1.1 Deontologická etika

Problémy záväznosti morálneho konania sa vyprofilovali do troch odlišných typov etických teórií - deontologizmus, konzekvencializmus a etika cnosti, ktoré sa voči sebe vymedzujú ako protikladné. Z deontologického hľadiska (gr. deon-povinnosť) je morálne záväzné to, čo prikazuje povinnosť. Pojem povinnosti sa považuje za fundamentálny v morálnej filozofii. Vo všeobecnosti tento pojem označuje to, čo je morálne záväzné. Princípom povinnosti je záväznosť. Konzekvencializmus uznáva ako záväzné také konanie, ktoré vedie k morálne priaznivému výsledku. Prístup etiky cnosti odvodzuje morálnu záväznosť z charakterových čŕt človeka hodných obdivu, z vynikajúcich vlastností charakteru- cností, ktoré sú individualizujúcim znakom subjektu a mobilizujú ho k mravne dobrému konaniu. „Zámerom je naproti tomu obhajovať ideu, že vlastnenie určitých cností je neoddeliteľnou súčasťou morálnej voľby a konania bez ohľadu na to, či subjekt preferuje deontologickú alebo konzekvencialistickú etiku“ (Smreková, 2003, s. 30).

Deontologická etika je významnou teoretickou líniou etiky, ktorej sa v našej práci venujeme. „Deontologizmus sa nezrieka samotného pojmu cnosti, spory však vyvoláva spôsob, akým sa tento tradičný etický pojem reinterpretuje

vo svete favorizovania morálnych pravidiel ako prioritného kritéria hodnotenia správnosti činu“ (Smreková, 2003, s. 31).

Prvky deontologickej etiky nachádzame už u stoikov. Vývoj stoicizmu prechádzal tromi etapami: stará, stredná a nová stoa. Stoicizmus sa vyznačuje výkladom vzniku a podstaty mravnosti, výkladom cieľa človeka i kódexom mravných noriem. Predstavitelia stoicizmu sú eudaimonisti len formálne (eudaimonia = šťastie), pojem cnosti podriaďujú pojmu blaženosti. Cnosť je blaženosťou a nesúvisí s ľudskými zmyslami. U človeka sa prejavuje ako rozumová prirodzenosť.

Stredná stoa vedľa cnosti reflektovala aj povinnosť. Podľa nich je povinnosť prístupná nielen mudrcovi, ale všetkým. Neskorá stoa predstavuje úpadok školy, ktorý sa prejavuje v obraze úniku človeka do svojho vnútra, v myšlienkach o dôstojnej smrti. Zaznievajú hlasy o márnosti všetkého: „Život je zadymená miestnosť, z ktorej možno kedykoľvek vyjsť, keď pobyt v nej sa stáva neznesiteľným“ (Vajda, 1993, s. 126).

Zenón vo svojom spise *O ľudskej prirodzenosti* ako prvý vyhlásil, že cieľom človeka je žiť v zhode s prírodou, čo značí žiť cnostne, a k tomu nás vedie príroda. Cnosť považuje za podmienku blaženého života a nič iné nie je podľa neho dobrom a počestným nazýval to, čo bolo jednoduché, jediné a jedno dobro. Dobrom nazýva iba to, čo je prirodzené, a práve pre prirodzenosť vyhľadávané, blaženým životom len taký život, ktorý sprevádza cnosť. Zenón sa však zaoberá aj problémom povinnosti. Povinnosťou nazýva to, čo sa dá zdôvodniť rozumom, napríklad všetko prirodzené v živote. Vládla v ňom rovnosť medzi obyvateľmi i medzi pohlaviami. Fyzickú prácu vykonávali všetci, mali spoločné ženy, rovnako sa obliekali a v štáte nebolo peňazí. Mravným ideálom bola osobnosť mudrca.

Chrysippos povinnosťou nazýva to, „...vykonanie čoho sa dá správne obhájiť, čo je v živote prirodzené, a to sa vzťahuje aj na rastliny a živočích“ (Martinka, 1984, s. 373). Z činov, ktoré sa konajú pudovo, jedny sú povinnosťami, druhé sú v rozpore s nimi. V rozpore s povinnosťami sú činy, ktoré rozum nedokáže vykonávať, napríklad zanedbávať rodičov, nevšímať si bratov, neznášať sa s priateľmi, opovrhovať vlasťou. Niektoré povinnosti platia za každých okolností, iné len niekedy. Za každých okolností platia podľa

Chrysippa tieto: starať sa o zdravie, zmyslové orgány. Trvalou povinnosťou je žiť cnostne, občasnou povinnosťou je pýtať sa, odpovedať, prechádzať sa. Všetky činy, ktoré Chrysippos nazval povinnosťami, vychádzajú z princípov prírody. Cieľom všetkých povinností je dosiahnuť pôvodné princípy prírody .

Chrysippos sa zaoberal aj cnosťami. Podľa neho je cnosť akási dokonalosť, ako napríklad pri soche, a môže byť jednak nezávislá od úvahy, ako zdravie, jednak závislá, ako myslenie. Cnosť je vyrovnaný a náležitý stav duše, ktorý robí chvályhodnými tých, u ktorých je. Cicero, ktorého zaraďujeme do antickej filozofii sa pri stanovení obsahu povinnosti zaoberá dvoma základnými otázkami: ide o určenie najvyššieho dobra a stanovenie pravidiel, ktorými by sa mohla po všetkých stránkach riadiť naša životná prax. K prvej otázke prináleží úvaha, či sú všetky povinnosti dokonalé, či je niektorá povinnosť dôležitejšia ako iná. Cicero vypovedá o dokonalej povinnosti, ktorú by sme mali nazývať „pravým činom“ (Predanocyová, 2002, s. 72). Gréci ju označujú katorthóma, ale povinnosť vo všeobecnom slova zmysle nazývajú kathékon. Cicero ešte rozlišuje medzi čestným a nečestným alebo prospešným, menej prospešným a neprospešným. Robí pokus o rozlíšenie hodnôt mravných, úžitkových a zmiešaných. Podľa neho to, aby človek pomáhal človeku, je dané našou prirodzenosťou.

Za najvýznamnejšieho pokračovateľa stoickej línie sa v modernej filozofii pokladá Immanuel Kant, ktorý veľkú časť teoretického úsilia zasvätil obrane pojmu povinnosti ako centrálnemu problému svojej morálnej teórie. Kant je iniciátorom modernej etiky povinnosti. Svojou koncepciou morálky povinnosti sa postavil proti predchádzajúcej etickej tradícii, a to úsilím prísne oddeliť základy morálky od empirickej motivácie, a presunom kritéria morálneho zo sféry nezávislej od vôle subjektu, na pôdu vôle samej. Povinnosť u Kanta je v podobe kategorického imperatívu, ktorý znie: „Konaj tak, aby maxima tvojej vôle mohla vždy zároveň platiť ako princíp všeobecného zákonodarstva“ (Kant, 2004, s. 118).

Morálna hodnota konania podľa Kanta spočíva v tom, že morálny zákon určuje vôľu bezprostredne, nezávisle od empirických pohnútok, od spontánnych túžob a prirodzených náklonností ľudí. Zmysel tohto chápania morálneho zákona je v tom, aby sa stanovenie toho, čo je žiaduce, čo treba robiť, oddelilo od motívov,

ktoré sú z hľadiska vôle vonkajšie. Kant nepopiera túžbu človeka po šťastí a nepopiera ani dôležitosť spokojnosti subjektu s vlastnou existenciou.

2 JOHN RAWLS - OSOBNOSŤ FILOZOFIE 20. STOROČIA

K významným etickým teóriám druhej polovice 20. storočia patrí kontraktarianizmus, ktorý je známy pod názvom teória spravodlivosti. Jej autorom je John Rawls, ktorý sa pokúša rozviť kontraktariánsku alternatívu k utilitarizmu. Ide o teóriu spravodlivosti, ktorá nadväzuje na tradíciu Johna Locka, Jeana Jacquesa Rousseaua a Immanuela Kanta.

John Rawls sa narodil 21. februára roku 1921 v Marylande. Prvé vzdelanie získal v Connecticute. Bol americký sociálny filozof, filozof politiky morálky a kultúry. Patrí do prúdu sociálne orientovaných liberálov. Roku 1939 nastúpil na Princetonskú univerzitu, kde promoval o štyri roky neskôr. Vstúpil do armády a slúžil v námornej pechote. Videl následky použitia atómových zbraní a neskôr americkú vládu za tento čin odsúdil. Zrejme aj kvôli tomu odmietol počúvať rozkazy a odišiel do civilu.

Rawls sa vrátil na Princeton roku 1946 a roku 1950 dokončil doktorát z etiky. Po dvoch rokoch prednášok na Princetone strávil jeden rok na Christ Church v Oxforde (Fulbrightovo štipendium). Po návrate sa stal prvým asistentom a neskôr mimoriadnym profesorom na Cornellovej univerzite. Myšlienky, ku ktorým dospel už v Princetone, Oxforde a na Cornellovej univerzite, vyjadril v tomto období v článku *Spravodlivosť ako férovosť*. Tento článok sa stal základom knihy, ktorú napísal neskôr.

Roku 1960 sa stal profesorom na Massachusetts Institute of Technology. Po dvoch rokoch odišiel na Harvard, kde zotrval štyridsať rokov. Pracoval na myšlienkach, ktorým je zasvätený jeho opus magnum. Začiatkom 70. rokov vydáva John Rawls dielo *Teória spravodlivosti*, ktorá predstavuje zhrnutie jeho myšlienok, vyjadrené v prácach, ktoré napísal v predchádzajúcich rokoch. Keďže v súčasnosti vládne svetu sociálnej filozofie neobmedzene trend liberálnej demokracie, má Rawlsova *Teória spravodlivosti* o to väčší význam, hlavne v moderných demokraciách. Mala tiež nemalý vplyv na politickú prax. Konceptia, ktorú v tejto práci podáva, sa na scéne politickej filozofii stala natoľko fundovanou, že v podstate žiaden významný politický filozof odvtedy nenapísal dielo bez toho, aby neobjasnil svoju koncepciu. John Rawls touto

prácou obohatil politickú teóriu liberalizmu o nový sociálny rozmer, ktorý na poli liberálnej teórie dovtedy nenašiel v relevantnej podobe svoje miesto. Hoci vydal množstvo článkov a kníh, navždy sa preslávil ako autor *Teórie spravodlivosti*. V neskorších prácach však poopravil svoje názory a posunul sa viac doľava (pokiaľ vôbec možno použiť takúto zjednodušujúcu výpoveď na takého komplexného mysliteľa, akým bol Rawls).

Rawlsov výklad spravodlivosti je rozsiahly a komplexný, dominujú v ňom dva princípy: princíp rovnakých základných slobôd a princíp sociálnych a ekonomických nerovností, podľa ktorého po prvé, takéto nerovnosti možno pripustiť a zastávať iba vtedy, ak sú na prospech tým, ktorí sú v spoločnosti na tom najhoršie, a po druhé, ak existuje rovnosť príležitostí. Férovosť týchto princípov, tvrdí Rawls, dokazuje už to, že by sme si ich zvolili aj vtedy, keby sme sa ocitli v tom, čo nazýva „pôvodnou pozíciou“ za „závojom nevedomosti“, t. j. spoločnosť, v ktorej máme žiť, by sme si zvolili bez toho, aby sme vedeli, akým spôsobom na nás bude vplývať.

Sústredoval sa na normatívnu praktickú filozofiu a rozpracúvanie teórie spravodlivosti, ktorú koncipoval ako alternatívu k utilitarizmu. V protiklade k utilitarizmu Rawls zastával spravodlivosti pred (utilitaristickým) dobrom, to znamená pred perspektívou konsekvenencialistickej sumy úžitku. Najvyššiu normatívnu kvalitu preto majú deontologické zásady spravodlivosti, ktoré Rawls vykazuje pomocou fiktívneho prvotného stavu. Tieto zásady charakterizujú spravodlivosť ako fairness (slušnosť, čestnosť, poctivosť, spravodlivosť). Na základe deontologických zásad spravodlivosti rozvíja Rawls dvojstupňovú teóriu dobra: V slabej teórii dobra ide o individuálne blaho človeka, ktoré definuje ako úspešné splnenie rozumného životného plánu v rámci spravodlivého poriadku. Relevantné sú tu všetky statky, ktoré majú nejakú úlohu v rozumnom životnom pláne, teda sloboda a šance, príjem a majetok a sebaúcta. Podľa slabej teórie sa orientujú osoby v prvotnom stave, kedy v zmysle svojich záujmov koncipujú princípy spravodlivosti. Slabá teória dobra je potrebná na vysvetlenie rozumného prania základných statkov a pojem rozumnosti, ktorý je v základe voľby zásad v prvotnom stave. Z tejto teórie vyplývajú predpoklady, ktoré sú nevyhnutné pre vyvodenie zásad spravodlivosti.

V úplnej teórii dobra ide o mravne hodnotného človeka, ktorého možno charakterizovať ako niekoho v nadpriemernej miere vykazujúceho základné vlastnosti mravnej osobnosti, ktoré si ľudia pri sebe navzájom želajú v prvotnom stave. Pretože sú stanovené zásady spravodlivosti a predpokladá sa úplná zhoda, každý vie, že si bude v spoločnosti priať, aby ostatní mali morálne zmýšľanie, ktoré smeruje k zachovaniu týchto zásad

3 RAWLSOVO CHÁPANIE SPOLOČNOSTI AKO SOCIÁLNEJ DOHODY

3.1 Dobre usporiadaná spoločnosť

Spravodlivosť je jedna zo základných spoločenských hodnôt. Pôvod spravodlivosti sa podľa Platóna dá hľadať v prvých zmluvách a zákonoch. Platón zastával názor, že spravodlivosť znamená správne konanie, podľa ktorého každá časť spoločenstva koná to čo má, aby tak naplnila myšlienku šťastného a dobrého života. Spravodlivosť je založená na jednote troch cností- múdrosť, statočnosť a umiernenosť, ktoré sú, podľa Platónovej etickej teórie možné iba v štáte.

John Rawls vychádza z prirodzeného stavu, na základe ktorého nachádzame princípy spravodlivosti. Dobre usporiadaná spoločnosť je podľa Rawlsa založená na tom, že: „...každý uznáva a ví, že ostatní uznávajú stejné princípy spravodlivosti“ (Rawls, 1995, s. 18). V súvislosti s tým Rawls zastáva názor: „...každý človek od určitého veku a pri nezbytných intelektuálnych schopnostiach rozvíja za normálnych sociálnych podmienok smysl pro spravodlivost, schopnost posoudit, co je spravodlivé a co nespravodlivé, a rozumně zdůvodnit příslušné soudy. Máme dále běžně jakousi potřebu jednat v souladu s těmito soudy a očekáváme něco obdobného i od jiných lidí“ (Rawls, 1995, s. 38-39). Celá jeho koncepcia spravodlivosti vychádza z predpokladu, že: „...členové společnosti jsou rozumné osoby, které dokáží přizpůsobit své pojetí dobra dané situaci. Každý člověk se může usilovat o uskutečnění svých životních plánů, kým nejsou v rozporu s požadavky spravodlivosti“ (Rawls, 1995, s. 67) .

Dobre usporiadaná spoločnosť je usmerňovaná verejnou koncepciou spravodlivosti. Z toho vyplýva, že jej príslušníci majú výraznú túžbu konať tak, ako to vyžadujú princípy spravodlivosti. Pretože dobre usporiadaná spoločnosť je ovplyvňovaná časom, jej koncepcia spravodlivosti je stabilná. Ak sú teda inštitúcie spravodlivé, potom ľudia, ktorí sú v nich prítomní, si osvoja zmysel pre spravodlivosť a snažia sa túto koncepciu zachovávať.

Dobre usporiadaná spoločnosť zahŕňa nespočetné množstvo sociálnych pospolitostí najrôznejších druhov. Hlavnou myšlienkou je, že dobre usporiadaná

spoločnosť (v zmysle spravodlivosti ako slušnosti) je sama formou sociálnej pospolitosti. Prejavujú sa charakteristické rysy: úspešné uplatnenie spravodlivosti inštitúcií je spoločným konečným cieľom všetkých členov spoločnosti a tieto inštitucionálne formy samé sú hodnotené ako dobro o sebe.

V dobre usporiadanej spoločnosti sa nikto nezaujíma o otázky spoločenského postavenia. Základom sebaúcty v spravodlivej spoločnosti nie je postavenie jedinca pri rozdeľovaní príjmov, ale verejne potvrdené rozdelenie základných práv a slobôd. Rawls vytvára koncepciu dobre usporiadanej spoločnosti kvôli tomu, aby dosiahol blaho jej členov. V dobre usporiadanej spoločnosti jej členovia očakávajú a naplňajú princípy spravodlivosti. Tento prístup však neodstraňuje deľbu práce v spoločnosti, napriek tomu každý hľadá svoje vlastné blaho a ľudia nie sú závislí jeden od druhého. Ani v dobre usporiadanej spoločnosti sa človek nemôže realizovať skrze vlastné schopnosti. Dobre usporiadaná spoločnosť je založená na deľbe práce. Predpokladajme, že každý z nich má nejakú predstavu o svojom blahu, ktorú stavia proti nárokom iných ľudí. Potom pokladajú spoločnosť za akýsi vzájomne výhodný kooperatívny podnik. Môžeme to vyjadriť dvojakým spôsobom. Prvý predstavuje teóriu spravodlivosti, „...myšlenku vyvodit uspokojivé princípy z čo možná nejslabších predpokladů“ (Rawls, 1995, s. 306) . Podľa druhého pohľadu sú tieto predpoklady považované za „...popis určitého druhu spoločenského rádu alebo určitého aspektu základní struktury, která je skutečně realizována“ (Rawls, 1995, s. 306). Práve to nás privádza k pojmu „súkromnej spoločnosti“. Jej hlavnými črtami je, že zložky spoločnosti, či už sú to jednotliví ľudia alebo skupiny, majú svoje osobné ciele, ktoré sú buď protichodné, alebo navzájom nezávislé, ale v žiadnom prípade nie sú komplementárne. Inštitúciám sa neprisudzuje žiadna hodnota o sebe a účasť na nich sa nepokladá za dobro, ale naopak za bremeno. Tak každý človek posudzuje spoločenské mechanizmy ako prostriedok na svoje súkromné ciele. Nikto sa nestará o blaho iných alebo o ich vlastníctvo.

Teória „konkurenčných trhov“, ako ju J. Rawls nazval, popisuje tento typ spoločnosti. Pretože členovia spoločnosti nie sú motivovaní priáním konať spravodlivo, sú vyjadrované pomocou sankcií. Vyrovnávanie súkromných a kolektívnych záujmov je preto výsledkom stabilizujúcich inštitucionálnych opatrení, uplatňovaných na osoby, ktoré stoja proti sebe ako indiferentné alebo

nepriateľské mocnosti. Súkromná spoločnosť nie je nejakým verejným presvedčením, že jej základné mechanizmy sú spravodlivé a dobré o sebe. Systém zostáva zachovaný tak, aby každá možná zmena redukovala súbor prostriedkov, prostredníctvom ktorých presadzuje človek svoje osobné ciele. Podľa zmluvnej teórie je súkromná spoločnosť ideálom, ktorý spĺňa rozdeľovanie statkov prostredníctvom nejakého vhodného kritéria. Život ľudí v spoločnosti sa nesmie chápať v nijakom triviálnom zmysle. Spoločenský život je podmienkou rozvoja našich schopností rozprávať, myslieť a zúčastňovať sa na spoločných kultúrnych a spoločenských aktivitách.

Spoločenská povaha ľudstva je najviac opatrná v protiklade voči koncepcii súkromnej spoločnosti. Ľudia zdieľajú konečné ciele a hodnotia svoje spoločné inštitúcie a aktivity ako dobro o sebe. Pri rozbere dobra ako racionality sme dospeli k záveru, že „...racionální životní plány obvykle pamatují na rozvoj alespoň některých schopností lidí“ (Rawls, 1995, s. 308). Týmto smerom je namierený aristotelovský princíp. Jednou zo základných vlastností ľudí je však to, že žiaden človek nemôže všetko urobiť. Každý jedinec má viac schopností, ako je možné realizovať. Jeho schopnosti zaostávajú za schopnosťami všetkých ľudí. Tak si každý človek môže vybrať, ktoré zo svojich schopností a možných prianí si želá rozvinúť. Podľa Rawlsa môžu rôzni ľudia s rovnakými schopnosťami spolupracovať, aby realizovali svoje spoločné alebo porovnateľné povahy.

Prostredníctvom sociálnej pospolitosti, založenej na potrebách a možnostiach jej členov, sa môže každý človek podieľať na celkovom množstve realizovaných prirodzených aktivít iných ľudí. Tak dospievame k pojmu ľudskej komunity, ktorej členovia sa navzájom tešia zo svojich schopností a individuálnych zvláštností, rozvíjaných slobodnými inštitúciami a uznávajú dobro každého jedinca ako prvok systému celkovej aktivity. Mnohé životné formy majú charakteristiky sociálnej pospolitosti, zdieľajú spoločné konečné ciele a spoločné aktivity, ktoré sú posudzované ako hodnotné. Veda a umenie sú očividnými príkladmi. Analogicky rodiny, priateľstvá a iné skupiny sú považované za sociálne pospolitosti.

Dobre usporiadaná spoločnosť, dokonca väčšina spoločnosti, zahŕňa nespočetné množstvo sociálnych pospolitostí najrôznejších druhov. Prejavujú sa

tu charakteristické rysy, úspešné uplatnenie spravodlivých inštitúcií je spoločným konečným cieľom všetkých členov spoločnosti a tieto inštitucionálne formy sú hodnotené ako dobro o sebe. V usporiadanej spoločnosti sa prejavujú isté vlastnosti. Možno to vysvetliť nasledovne: práve tak ako je spoločným cieľom hráčov zahrať nejakú dobrú a slušnú partiu, tak je spoločným cieľom príslušníkov dobre usporiadanej spoločnosti kooperovať tak, aby sa realizovala ich vlastná povaha i povaha ostatných, ako to dovoľujú princípy spravodlivosti. Tento kolektívny zámer je dôsledkom skutočnosti, že každý človek má účinný zmysel pre spravodlivosť. Každý občan si praje, aby každý konal podľa princípov, s ktorými by všetci ľudia v počiatočnej situácii súhlasili. Toto pranie je smerodajné, ako to požaduje podmienka konečnosti morálnych princípov. Ak každý jedná spravodlivo, tak všetci nájdu svoje uspokojenie v jednej a tej istej veci.

V dobre usporiadanej spoločnosti rozumie každý človek prvým princípom, ktoré sú po obdobiach mnohých generácií smerodajné pre celý systém. Všetci ľudia majú trvalý úmysel dodržiavať tieto princípy a naplňať ich vo svojich životných plánoch. Plánom každého človeka sa takto dostáva širšia a bohatšia štruktúra. Táto štruktúra je prispôsobená plánom iných ľudí na základe vzájomných prijateľných princípov.

Morálne cnosti považuje Rawls za významnými hodnoty, ľudia si ich z rozumných dôvodov želajú nielen pre seba samých ale aj pre iných ľudí. Cnosti sa môžu rozvíjať iba vo verejnom živote dobre usporiadanej spoločnosti.

V dokonale spravodlivej spoločnosti hľadá každý človek svoje blaho svojim vlastným spôsobom a spolieha sa na to, čo mohol urobiť, ale neurobil. Každý mohol plne realizovať svoje schopnosti tak, aby sa aspoň niektoré mohli stať všeobecne všestranne rozvinutými. Pre ľudskú spoločnosť je príznačné, že sme sami o sebe len časťou toho, čím by sme mohli byť.

3.2 Idea spoločenskej zmluvy

Rawlsova koncepcia nie je realizácia dohody, v ktorej vzniká konkrétna forma vlády a nevzťahuje sa ani na určitú spoločnosť. Filozof poukazuje na výsledky tzv. pôvodnej dohody, ktorými sú princípy spravodlivosti. Tieto princípy špecifikujú typy spoločenskej kooperácie, na ktorej sa podieľajú formy vlády, ktoré ich ustanovujú. „Lidé mají předom rozhodnout, jak mají usměřňovat své vzájemné nároky, a co má být základní chartou jejich společnosti. Nějaká skupina osob musí jednou rozhodnout, co bude pokládat za spravedlivé a nespravedlivé“ (Rawls, 1995, s. 21). Výber, ktorý by ľudia urobili v hypotetickej situácii, determinujú princípy spravodlivosti. Tento spôsob prístupu k princípom spravodlivosti nazýva Rawls teóriu spravodlivosti ako slušnosti (fairness- slušnosť či férovosť). Tým vyjadruje, že princípy spravodlivosti boli dohodnuté v nejakej počiatočnej situácii, ktorá bola slušná.

Podľa zmluvnej teórie o ktorej Rawls pojednáva, sú pojmy autonómia a objektívnosť kompatibilné. Tak ako autonómia i objektívnosť sú charakterizované konzistentným charakterom pôvodného stavu. Myšlienka počiatočnej situácie je ústrednou ideou celej Rawlsovej teórie. Konať autonómne znamená, „...jednat podle principů, s nimiž bychom vyslovili souhlas jako svobodné, stejně rozumné bytosti, a které máme chápat v tomto smyslu“ (Rawls, 1995, s. 303). Tieto princípy sú objektívne. Sú to princípy, podľa ktorých by sa mali všetci riadiť a ktoré by sme si prijali, aby sa všetci podľa nich riadili, pokiaľ si osvoja nejaké dostatočné stanovisko. Vymedzuje pôvodný stav a jeho podmienky sú taktiež podmienkami stelesňujúce podmienky objektívnosti. Snahy o objektívnosť a formovanie našich morálnych koncepcií a súdov podľa nejakého hľadiska, vedú vo svojich dôsledkoch k myšlienke ich dosiahnuteľnosti prostredníctvom nejakej dohody. Je potrebné popísať počiatočnú situáciu, ktorá zavádza najväčšiu konvergenciu názorov. To je taktiež jeden z dôvodov, prečo sa podriaďujeme podmienkam nejakého spoločenského stanoviska.

Táto interpretácia autonómie a objektívnosti je závislá na teórii spravodlivosti. Ak sa však niekto domnieva, že by princípy spravodlivosti neboli vybrané, museli by sme obsah týchto pojmov vhodným spôsobom pozmeniť. Autonómia a objektívnosť budú vždy vysvetľované na základe nejakej

počiatočnej situácií. Niektorí predstavitelia charakterizovali však autonómiu a objektivnosť odlišným spôsobom. Navrhli, že autonómia znamená úplnú slobodu utvárať svoje morálne názory a že súd, vyplývajúci zo svedomia každého morálneho subjektu, musí byť absolútne rešpektovaný. Objektivnosť je prisudzovaná súdom, ktoré spĺňajú kritéria, slobodne zvolené subjektom. Tieto kritéria môžu, alebo nemusia byť totožné s nejakými spoločnými stanoviskami, ktoré by iní mohli rozumne očakávať a následne zdieľať.

Z hľadiska spravodlivosti ako slušnosti nie je pravda, že by súdy svedomia každého človeka mali byť absolútne rešpektované. Nie je ani pravda, že jedinci môžu slobodne utvárať svoje morálne presvedčenia. Tieto tvrdenia sú mylné, ak znamenajú, že nám má byť dovolené konať podľa nejakého morálneho názoru, pokiaľ sme k tomu dospeli vďaka svojmu svedomiu. Svedomie človeka je uvádzané do omylu, ak sa snaží iným ľuďom vnucovať podmienky, ktoré porušujú princípy, s ktorými by každý človek vo svojej vlastnej situácii vyslovil súhlas.

V pôvodnom stave sa zmluvné strany dohodli na tom, že budú niesť zodpovednosť za zvolenú koncepciu spravodlivosti. Nie je tu žiadne narušenie autonómie, pokiaľ sa tieto princípy správne dodržiavajú. Vyjadrujú však, že v mnohých prípadoch nemôžeme preniesť zodpovednosť za to, čo robíme. Ľudia, ktorí majú v rukách moc, sú zodpovední za účinné opatrenia a vydávajú nariadenia. Jedinci, ktorí sa podriaďujú nespravodlivým rozkazom, alebo napomáhajú mravne zlým plánom, nemôžu sa odvolávať na to, že vina spočíva výhradne na podriadených.

Dobre usporiadaná spoločnosť potvrdzuje autonómiu ľudí a podporuje objektivnosť ich dobre uvážených súdov spravodlivosti. V tejto časti sme poukázali na všeobecný obraz spoločnosti.

Rawlsovo chápanie spoločnosti je úzko prepojené s jeho teóriou spravodlivosti. Práve spravodlivosti určuje vo svojej koncepcii obrovský význam a tým sa bližšie budeme zaoberať v ďalších kapitolách.

4 KONCEPCIA SPRAVODLIVOSTI AKO SLUŠNOSTI

4.1 Rawlsove chápanie spravodlivosti

Rawlsov výklad spravodlivosti je rozsiahly a zložitý, jeho jadro tvoria dva princípy: princíp rovných základných slobôd („férovosť“) a princíp sociálno-ekonomickej diferenciacie.

Hlavnou zásadou spravodlivosti pre Johna Rawlsa je základná štruktúra spoločnosti, spôsob akým spoločenské inštitúcie rozdeľujú základné práva a povinnosti a určujú rozdelenie prospechu, vyplývajúceho zo spoločenskej kooperácie. Významnými inštitúciami sú politické zriadenia a hlavné ekonomické a spoločenské mechanizmy. Tieto inštitúcie definujú práva a povinnosti ľudí a ovplyvňujú ich životné vyhliadky a očakávania.

Základná štruktúra spoločnosti je primárnym predmetom spravodlivosti. Ide o nerovnosti, ktoré sú nevyhnutné v každej základnej štruktúre spoločnosti. Princípy potom usmerňujú výber politického zriadenia a hlavné prvky ekonomického a spoločenského systému. Spravodlivosť spoločenského modelu závisí od toho, ako sú stanovené základné práva a povinnosti, na ekonomických možnostiach a spoločenských podmienkach v rôznych oblastiach spoločnosti.

John Rawls uvažuje o tom, čo nazval teóriou striktnnej konformnosti v protiklade k teórii čiastočnej konformnosti. Teória čiastočnej konformnosti študuje princípy, podľa ktorých sa máme riadiť, ak máme dočinenia s nespravodlivosťou. Problémom, ktoré sa vyskytujú v tejto teórii, musíme čeliť v každodennom živote. Chápanie spoločenskej spravodlivosti nám predovšetkým poskytuje meradlo, podľa ktorého sa dajú hodnotiť rozdeľovacie aspekty základnej spoločenskej štruktúry. Toto meradlo si však nemôžeme zamieňať s princípmi, ktoré definujú iné dobré vlastnosti, pretože základná štruktúra a spoločenské pomery všeobecne, môžu byť efektívne a neefektívne, liberálne alebo neliberálne, a práve tak môžu byť iné veci spravodlivé alebo nespravodlivé. Rôzne chápania spravodlivosti sú dôsledkom odlišných názorov spoločnosti na protichodné názory o prírodných nevyhnutnostiach a možnostiach ľudského života.

Spravodlivosť môžeme charakterizovať ako jednu zo súčastí spoločenského ideálu. Rawls definuje tento pojem prostredníctvom princípov, ktoré vymedzujú práva a povinnosti a rozdeľovanie spoločenských statkov. „Férovosť“ týchto princípov je podľa filozofa zaistená skutočnosťou, že sa na nich zhodli všetci ľudia, nachádzajúci sa v „pôvodnom stave“. To znamená, že ak by mali možnosť vybrať si typ spoločnosti v ktorej žijú, so spoločným zázemím, hodnotovým systémom, nadaním a podobne, vybrali by si spoločnosť, ktorá by bola maximálne „férová“.

Princíp spravodlivosti je objektom spoločenskej zmluvy, či sociálneho kontraktu v Rawlsovej teórii. Spravodlivosť má byť riešením problému, ktorý vznikol v spoločnosti. J. Rawls chápe spoločnosť ako: „...združenie osob, ktoré ve svých vzájemných vztazích uznávají jistá pravidla chován jako závazná a, které většinou jednají v souladu s nimi“ (Rawls, 1995, s. 17). Zaoberáme sa tiež pravidlami systémovej kooperácie, ktoré napomáhajú k dobru účastníkov spoločnosti.

John Rawls sa zaoberal princípmi spoločenskej spravodlivosti, ktoré chápal ako spôsob prisudzovať práva a povinnosti v inštitúciách spoločnosti a tiež vymedzoval primerané rozdeľovanie plodov a bremien spoločenskej kooperácie. Podáva nám aj príklad toho, kedy je dobre usporiadaná spoločnosť zameraná na prispievanie blaha svojich členov a je tak účinne regulovaná verejným pochopením spravodlivosti. Primárne sociálne dobrá zahŕňajú práva, slobody, moc, príležitosti, príjem, blaho a sociálne založený vlastný rešpekt. Spoločnosť je podľa Rawlsa charakterizovaná aj konfliktom, pretože nie všetci ľudia súhlasia s distribúciou dobra a tiež mnohí nesúhlasia ani s koncepciou dobra. Princípy spravodlivosti sú použité k hodnoteniu distribúcie úspechov, bremien a inštitúcií, ktoré ich uskutočňujú. Rawls vychádza z predpokladu identifikovať akceptovateľnú koncepciu spravodlivosti, a to pýtaním sa, ktoré princípy by mohli byť rozumné pre členov spoločnosti, aby s nimi súhlasili a aby princípy mohli byť slušné. Na základe toho identifikuje spravodlivosť ako slušnosť (just as fairness).

4.2 Pôvodný stav

Pôvodný stav je špekulatívny predpoklad teórie spravodlivosti Johna Rawlsa, ktorý aby sa vyhol možnému utilitaristickému stanovisku, alebo socialistickému predpokladu, kalkuluje s „pôvodným stavom“. Podľa intuitívnej myšlienky spravodlivosti ako slušnosti si predstavujeme prvé princípy spravodlivosti ako predmet nejakej pôvodnej dohody, vhodne vymedzenej počiatočnej situácie. Sú to princípy, ktoré by rozumní ľudia, ktorým ide o presadzovanie svojich záujmov, uznali v tomto stave rovnosti, aby vyjasnili základné podmienky svojho združovania. Konceptia pôvodného stavu má viesť k slušnej procedúre tak, aby každý princíp, s ktorým bol vyslovený súhlas, bol spravodlivý.

Chápanie spravodlivosti ako slušnosti zodpovedá pôvodnému stavu, stavu rovnosti, stavu prírody v tradičnej teórii spoločenskej zmluvy. Pôvodný stav je však len hypotetická situácia, ktorá podľa Rawlsa znamená, že nikto nepozná svoje miesto v spoločnosti, svoje triedne postavenie alebo spoločenský status. Pojem spravodlivosti ako slušnosti vyjadruje stav, že princípy spravodlivosti boli dohodnuté v počiatočnej situácii, ktorá je slušná. Pojem „pôvodného stavu“, ktorý používa J. Rawls je: „Filosoficky upřednostněná interpretace této počáteční výběrové situace pro účely teorie spravedlnosti“ (Rawls, 1995, s. 25).

Zmluvný prístup je zameraný na to, aby ukázal, že tieto predpoklady kladú významné obmedzenia na prijateľné princípy spravodlivosti. Je veľmi dôležité, aby pri výbere princípov nebol nikto zvýhodnený alebo nezvýhodnený prírodnými danosťami alebo spoločenskými pomermi. John Rawls predpokladá, že „...smluvní strany v původním stavu si sou rovny, tj. všichni lidé mají stejné právo při volbě principů, každý může dělat návrhy, uvádět důvody pro jejich přijetí“ (Rawls, 1995, s. 25). Podmienky, ktoré boli vytvorené, reprezentujú rovnosť medzi ľudskými bytosťami ako morálnymi subjektmi, ako tvormi, ktoré majú istú predstavu o svojom dobre a zmysel pre spravodlivosť.

Zmluvné strany nepoznajú špecifické pomery svojej vlastnej spoločnosti, teda nie sú oboznámení s jej ekonomickou či politickou situáciou, ani s dosiahnutou úrovňou svojej civilizácie a kultúry. Ľudia v pôvodnom stave nie sú informovaní o tom, ku ktorej generácii vlastne patria. Zmluvné strany poznajú

z jednotlivých skutočností iba to, že ich spoločnosť je zakotvená v kontexte spravodlivosti a podlieha všetkému, čo s tým súvisí. Musia však poznať všeobecné fakty o ľudskej spoločnosti. Rozumejú politickým udalostiam a princípom ekonomickej teórie, poznajú základné otázky spoločenskej organizácie a zákonitosti psychológie ľudí a sú oboznámení so všeobecnými skutočnosťami, ktoré podmieňujú výber princípov spravodlivosti.

O každom človeku sa predpokladá, že má schopnosť porozumieť ktorémukoľvek prijatému princípu a podľa neho aj konať. Tieto podmienky spolu s nevedomosťou definujú princípy spravodlivosti ako princípy, prostredníctvom ktorých rozumní ľudia presadzujú svoje záujmy. Pozícia za závojom nevedomosti má garantovať, že zmluvné strany budú vyhodnocovať jednotlivé princípy len na základe všeobecných hľadísk.

Rawls považuje spravodlivosť za prvú cnosť spoločenských inštitúcií. Podľa jeho názoru nejakú spravodlivosť je možné tolerovať len vtedy, keď je potrebné vyvarovať sa ešte väčšej nespravodlivosti. Hlavným zmyslom spoločenskej spravodlivosti je podľa jeho názoru najmä rozdeľovanie statkov a rozdeľovanie základných práv a povinností.

4.3 Princípy spravodlivosti

Teória spravodlivosti obsahuje dve základné súčasti, počiatočnú situáciu a formuláciu rôznych princípov, ktoré by boli voliteľné a na argumentáciu, ktorá ukazuje, ktorý z týchto princípov by bol naozaj zvolený.

Hlavným predmetom princípov sociálnej spravodlivosti je základná štruktúra spoločnosti, vytvorenie jedného systému kooperácie z najdôležitejších inštitúcií spoločnosti. Pod inštitúciou J. Rawls rozumie „...veřejný system pravidel, který vymezuje úřady a pozice s jejich právy a povinnosmi, pravomocemi a oprávněnými“ (Rawls, 1995, s. 45). Inštitúcie môžeme chápať ako možnú formu správania, popísanú systémom pravidiel, alebo ako realizáciu správania v myslení a konaní ľudí v určitej dobe a na určitom mieste v súlade s týmito pravidlami. V ideálnom prípade by malo ísť o také pravidlá, na základe ktorých by ľudia, vedení svojimi dominantnými záujmami, konali tak, aby to

slúžilo spoločensky žiaducim cieľom. Jedno alebo niekoľko pravidiel môže byť nespravodlivých, čo však nemusí platiť o spoločenskom systéme ako celku. Spravodlivé alebo nespravodlivé inštitúcie sú práve zrealizované a efektívne i nestranne spravované inštitúcie.

J. Rawls pripúšťa existenciu určitej základnej štruktúry, „...její pravidla odpovídají určité koncepci spravedlnosti“ (Rawls, 1995, s. 46). Predstavme si, že spoločnosť v zásade uznáva túto koncepciu spravodlivosti a že v inštitúciách pôsobia sudcovia a iní úradníci nestranne a dôsledne. Toto nestranné a dôsledné dodržiavanie zákonov a inštitúcií môžeme nazvať formálnou spravodlivosťou. Formálna spravodlivosť je dodržiavaním princípov, alebo inak povedané poslušnosťou k systému.

Rawlsova koncepcia vychádza zo predpokladu, že každá osoba má rovnaké právo a právo na slobodu, ktoré sú rovnaké pre každého. Sociálna a ekonomická nerovnosť je výsledkom toho, že sú otvorené voči všetkým ľuďom za podmienok čestnej rovnosti príležitosti, a smerujú k čo najväčšiemu prospechu najmenej zvýhodnených členov spoločnosti. Rawlsova koncepcia spravodlivosti predpokladá, že všetky primárne sociálne dobrá sú distribuované rovnako. Podľa jeho názoru: „...společnot je sice kooperativním podnikem majícím zajistit vzájemné výhody, je však právě tak poznamenána zájmů, jak jejich identitou. Totožnost' záujmov sa prejavuje v tom, že spoločenská kooperácia umožňuje všetkým ľuďom viesť lepší život, ako keby boli odkázaní len sami na seba. Je tu i konflikt zájmů, protože lidem není lhostejné, jak jsou rozdělovány plody kooperace. Tyto poiadavky určují úlohu spravedlnosti“ (Rawls, 1995, s. 87).

Princípy spravodlivosti sú výsledkom férovej dohody či vyjednávania. Účastníci „spravodlivosti“ sú si vzájomne rovní. To znamená, že pri voľbe princípov majú všetci rovnaké práva, každý môže podávať návrhy a zdôvodňovať, prečo by mali byť prijaté.

Okrem základných princípov spravodlivosti J. Rawls formuluje diferenciačný princíp a princíp priority slobody. Pod diferenciačným princípom Rawls rozumie, že členovia určitých profesií, pre ktoré je potrebný neobyčajný talent, môžu žiadať vyšší príjem len vtedy, keď toto usporiadanie prispeje súčasne k výhode tých, ktorí budú mať nižšie príjmy. Z princípu priority slobody zase vyplýva, že primárne dobrá sú rozdelené do dvoch kategórií, na jednej

strane sú slobody a príležitosti, ktoré musia byť rovnaké pre všetkých a na druhej strane sú ekonomické príjmy. Rovnaká príležitosť podľa Rawlsa znamená, že spoločnosť používa aktívne spôsoby pre zabezpečenie príležitosti, aby boli otvorené všetkým členom spoločnosti. Priorita slobôd vyjadruje uprednostňovanie princípu rovnakej slobody pre všetkých pred druhým princípom spravodlivosti. Priorita slobody znamená, že: „...svobodu lze omezit jenom kvůli svobodě samé“ (Rawls, 1995, s. 150).

V teórii spravodlivosti ako slušnosti má pojem práva prednosť pred pojmom dobra. Aby sme však sformulovali tieto princípy, musíme sa oprieť o nejaký pojem dobra, alebo potrebujeme niečo vedieť o predpokladoch, motívoch zmluvných strán v pôvodnom stave. Keďže však tieto domnienky nesmú ohroziť prednostné miesto pojmu práva, je teória dobra použitá pri zdôvodnení princíпов spravodlivosti obmedzená len na to najnutnejšie. John Rawls ju nazýva „slabou teorií dobra“ (Rawls, 1995, s. 237). Teória dobra sa využíva pri definovaní najmenej zvýhodnených členov spoločnosti. Počiatočná definícia očakávania iba na základe takých vecí ako slobody a majetku, je len predbežná. Musíme do nej včleniť ešte iné druhy primárnych statkov, čo vedie k vzniku hlbších otázok. Kvôli tomu J. Rawls analyzuje pojem dobra v zmysle slabej teórie dobra.

Slabá teória dobra, o ktorej sa predpokladá, že ju zmluvné strany budú akceptovať, však niemenej poukazuje na to, že by sa ľudia mali pokúsiť ochraňovať svoje slobody a sebaúctu a že by k presadzovaniu svojich cieľov mali, pokiaľ možno, využívať viac iných primárnych statkov. Ak sa teda dosiahne pôvodná dohoda, potom zmluvné strany predpokladajú, že „...jejich koncepcie dobra majú určitou štruktúru a že to postačí, aby mohli rozumne princípy zvolit“ (Rawls, 1995, s. 238).

Slabú teóriu dobra potrebujeme na vedecké vysvetľovanie rozumných preferencií pre primárne statky a k výkladu pojmu racionality, o ktorý sa opiera výber princíпов v pôvodnom stave. Táto teória je potrebná aj k formulácii východísk, z ktorých sú vyvodzované princípy spravodlivosti. Na tejto teórii závisí podľa J. Rawlsa definícia „dobročinného a nesobeckého jednaní“ (Rawls, 1995, s. 238). Obdobne to platí pre definíciu morálnej hodnoty človeka. Toto je hlavný pojem etiky a preň je treba nájsť miesto v zmluvnej teórii. V dobre

usporiadanej spoločnosti sa za určitých okolností ukáže, že byť dobrým človekom, je naozaj dobré. J. Rawls definuje slabú teóriu dobra: „...že nejaký predmet má vlastnosti, ktoré by si niekdo s rozumným životným plánem z rozumových dôvodů přál, pak jsme ukázali, že je to pro něho s ohledem na danou definici dobré“ (Rawls, 1995, s. 238).

Ak pristúpime k vysvetleniu spoločenských hodnôt a stability nejakej koncepcie spravodlivosti, je potrebná širšia interpretácia dobra. Jedným zo základných psychologických princípov je napríklad to, že sa u ľudí prejavuje tendencia milovať toho, kto otvorene miluje iných a kto so zrejším zámerom presadzuje ich dobro. V tomto prípade zahrňuje dobro i posledné ciele a nielen primárne statky. Ide o úplnú teóriu dobra, kedy musia byť racionálne plány súdržné s princípmi spravodlivosti.

Definícia dobra ako racionality je čisto formálna. Vyjadruje, že blaho jedinca je určené racionálnym životným plánom, ktorý by človek vybral z maximálnej triedy plánov na základe uváženej racionality. Ľudské prania a potreby majú „...určité obecné vlastnosti, svou relativní naléhavost a cykly opětovného výskytu, a jejich vývojové fáze jsou ovlivněny fyziologickými a jinými podmínkami“ (Rawls, 1995, s. 252). Plány majú zodpovedať ľudským schopnostiam a možnostiam ich tendencií k zrelosti a rastu i tomu, do akej miery sú ľudia čo najlepšie pripravení a vychovaní najlepšie pre ten či onen účel. Musíme počítať so všeobecnými skutočnosťami vzájomnej spoločenskej závislosti. Základná štruktúra spoločnosti požaduje a podporuje určité druhy plánov viac než iné tým, že odmeňuje svojich členov, ak prispievajú k všeobecnému blahu spôsobom, ktorý je zlučiteľný so spravodlivosťou. John Rawls obracia svoju pozornosť na aristotelovský princíp, ktorý spája s racionálnymi plánmi ľudí.

Aristotelovský princíp znie: „Za jinak stejných okolností lidé rádi uplatňují své schopnosti a toto potěšení vzrůstá, čím lépe se požadovaná schopnost rozvíjí nebo je zložitější“ (Rawls, 1995, s. 252). Ľudia radšej robia niečo, čo vedia robiť lepšie a z dvoch činností, ktoré vedia vykonávať rovnako dobre, budú dávať prednosť tej, ktorá si vyžaduje väčší súbor zložitejších a bystrejších úsudkov. Podľa všetkého poskytujú zložité činnosti viac radosti,

lebo uspokojujú túžbu po nových a rozmanitých skúsenostiach a otvárajú priestor pre invenciu a dômysel.

Je zrejmé, že aristotelovský princíp zahrňuje „...nějakou variantu principu inkluzivnosti“ (Rawls, 1995, s. 253). Najjasnejšími prípadmi väčšej zložitosti sú prípady, v ktorých jedna z činností, ktoré majú byť porovnateľné, zahrňuje všetky zručnosti a úsudky ako druhá a dokonca ešte nejaké ďalšie. Aristotelovský princíp je vlastne motivačným princípom. Zahrňuje mnohé z našich hlavných potrieb a vysvetľuje, prečo preferujeme niektoré aktivity. Vyjadruje psychologický aspekt, podľa ktorého sa riadia zmeny v systéme našich potrieb. Tento princíp implikuje, že počas života človeka sa rozvíjajú určité schopnosti, s ich rozvojom sa postupne jedinec učí uplatňovať ich, čím začne vo vhodnej dobe preferovať zložitejšie činnosti, ktoré si vyžadujú nové uskutočnené schopnosti. Jednoduchšie veci, ktoré mu predtým robili radosť, nie sú dost zaujímavé a príťažlivé. Chceme sa podobat' ľuďom, ktorí vedia rozvíjať schopnosti, ktoré sami v seba nachádzame v latentnom stave. Zdalo by sa teda, že učenie a rozvíjanie svojich vrodených schopností je nezávislé na tom, ako sú tieto schopnosti veľké a ako ťažko sa dajú rozvinúť. Môžeme povedať, že je tu akýsi pretek medzi vzrastajúcim uspokojením z výkonu silnejšie vyvinutých schopností a rastúcou námahou sa učiť, ak sa stávajú činnosti namáhavejšími a zložitejšími. Ak sa uspokojenie z nejakej činnosti rozvíja neprimerane pomaly v porovnaní so vzrastajúcou schopnosťou, potom nás väčšie úsilie učiť sa povedie k tomu, aby sme skôr prestali.

Maximálnymi či uspokojivými plánmi sú plány, ktoré významnou mierou predvídajú realizovanie a rozvíjanie schopností. Nejaký racionálny plán, obmedzený ako vždy princípmi práva, dovoľuje, aby sa človek rozvíjal pokiaľ to pripúšťajú okolnosti a uplatňoval svoje nadobudnuté schopnosti, pokiaľ môže. Naša túžba po úcte a obdive iných ľudí, nás vedie k činnostiam, favorizovaným aristotelovským princípom, ktoré sú rovnako vhodné aj pre iných ľudí. Tento princíp uvádza „...nějakou tendenci a nikoliv nějaký nezměnitelný vzor rozhodování, a proto může být jako každá jiná tendence překonán“ (Rawls, 1995, s. 254). Protichodné sklony môžu obmedzovať rozvoj realizovaných schopností a preferencií, týkajúci sa zložitejších činností. S duševnou prácou a očakávanými výsledkami sú späté rôzne prekážky a riziká psychologickkej i sociálnej povahy

a strach pred nimi môže prevážiť pôvodné sklony. Tento princíp netvrdí, že máme preferovať nejaký špecifický druh činnosti. Vyjadruje len to, že za inak rovnakých okolností dávame prednosť činnostiam, ktoré sú závislé na väčšom súbore získaných schopností a sú zložitejšie.

Aristoteles je presvedčený, že ľudia po poznaní túžia. Túto túžbu sme si získali v prirodzenom vývoji a ak je tento princíp správny, potom je aj túžba podieľať sa na akýchkoľvek zložitejších a náročnejších činnostiach, pokiaľ sú nám dosiahnuteľné, správna.

Aristotelovský princíp vyjadruje v rámci teórie dobra hlboko zakorenený psychologický fakt, ktorý v spojitosti s inými všeobecnými faktami a koncepciou racionálneho životného plánu, vysvetľuje naše dobre uvážené hodnotové sudy. Veci o ktorých si myslíme, že sú to ľudské statky, by sa mali prejavovať ako ciele a činnosti, ktoré zaujímajú prvoradé miesto v racionálnych životných plánoch. Tento princíp patrí k rámcovým podmienkam, ktoré usmerňujú sudy. Pojem uváženej racionality je veľmi zložitý a spája v sebe mnoho zložiek. Niektorý rozumný človek nebude obvykle tak dlho pokračovať vo svojom rozvažovaní, pokiaľ nenájde pre seba najlepší plán. Rozumné uvažovanie je samo o sebe aktivitou ako každá iná a jeho rozsah je predmetom racionálneho rozhodnutia.

Pri analýze uváženej racionality J. Rawls predpokladá, že „...subjekt rozhodovania na určitou kvalifikáciu zná své prítomné a budúce požiadavky a ciele, každopádne v jejich obecných aspektoch, a je schopný odhadnúť relatívnu intenzitu svojich prání a rozhodnúť, je-li treba, čo opravdu chce“ (Rawls, 1995, s. 249). Je tu prítomný prehľad o možných alternatívach a ich systematickom usporiadaní. Ako náhle sa rozhodne človek pre nejaký plán, tak je schopný sa podľa neho riadiť a spolu odolávať okamžitému pokúšaniu a rozptyľovaniu, ktorá narúša uskutočnenie tohto plánu. Tieto predpoklady zodpovedajú obvyklému pojmu racionality.

J. Rawls sa ďalej zmienil o tom, „...jako kritizovať naše ciele, ktoré nám môžu často pomáhať odhadovať relatívnu intenzitu našich potrieb“ (Rawls, 1995, s. 249). Ak berieme do úvahy, že celkovým cieľom je presadzovať náš racionálny plán, je zrejmé, že niektoré stránky našich prání to znemožňujú. Nemôžeme uskutočniť žiaden cieľ, ktorého popis je nezmyselný, alebo stáť v protiklade

s nejakou správou. Môžeme taktiež skúmať okolnosti, na základe ktorých sa rozvinulo naše pranie a dospieť k záveru, že niektoré z našich cieľov sú v rôznych ohľadoch nevhodné. Tak môže nejaké pranie vychádzať z prehnanej generalizácie alebo môže vzniknúť na základe viac-menej náhodných asociácií. Je to výrazne pravdepodobné v averzii, ktorú sme si osvojili v mladosti, kde sme nemali dostatok skúseností a vedomostí, aby sme uskutočnili nežiaduce korektúry. Problémom, ktorým sa zaoberá J. Rawls, však nie je štúdium týchto procesov a ich rušivého vplyvu na normálny vývoj nášho systému potrieb. Niektoré ciele sa pri kritickom uvažovaní javia ako menej dôležité, ba dokonca strácajú svoju príťažlivosť, iné ciele môžu byť dôležité a dostatočne zdôvodňujú dané rozhodnutie. Môžeme si predstaviť, že napriek nepriaznivým podmienkam, na základe ktorých sa prania a averzie vyvinuli, môžu stále vyhovovať našim racionálnym plánom a môžu dokonca podstatne podmieniť ich plnenie.

Sú tu prítomné určité časovo podmienené princípy, ktoré môžeme uplatniť pri výbere životných plánov. Podľa J. Rawlsa ide o „princip odkladu“ (Rawls, 1995, s. 249). Podľa tohto princípu platí, že za rovnakých okolností sa racionálne plány snažia, aby sme mali relatívne dlho „voľnú ruku“ pri ich uskutočňovaní. Postavenie v čase alebo vzdialenosť od prítomnosti, nie je dôvodom pre uprednostnenie jedného časového momentu pred iným. Budúce ciele majú mať menšiu váhu len kvôli tomu, že sa nachádzajú v budúcnosti, ale to je možné prirodzene iba vtedy, keď s ohľadom na ich vzťahy k ostatným veciam sú tu dôvody domnievať sa, že ich splnenie je menej pravdepodobné.

Rawls uvažuje o ďalších princípoch, ktoré „...se vzťahujú na celkovou časovou podobu životných plánů“ (Rawls, 1995, s. 250). Jedným z nich je princíp kontinuity. Pre každý časový úsek neexistuje žiadna zvláštna úžitková funkcia. Musíme brať do úvahy nielen účinky medzi časovými intervalmi, ale brať do úvahy aj to, aby sme sa vyhli „výkyvom“ smerom nahor i nadol. Druhý princíp poukazuje na výhody rastúce alebo podstatne klesajúce, súvisiace s očakávaním. Existujú rôzne životné etapy, ktoré v ideálnom prípade majú svoje vlastné charakteristické úlohy a radosti. Za rovnakých okolností by sme mali všetko organizovať tak, aby to v neskoršom období umožnilo šťastný život.

Naše blaho je určené životným plánom, uvažuje Rawls, ktorý by sme prijali s úplnou uváženou racionalitou, môžeme tak budúcnosť presne predvídať

a živo si ju predstaviť. Racionálny plán je taký plán ktorý by bol vybraný, keby boli splnené určité podmienky. Rysom racionálneho plánu je, že jedinec pri svojom uskutočnení nezmení svoj názor a nepraje si, aby namiesto toho mal robiť niečo iné.

4.4 Odvodzovanie dvoch princípov spravodlivosti

Princípy spravodlivosti sú vyberané v pôvodnom stave zmluvnými stranami, charakterizované racionalitou, rovnosťou, slobodou a závojom nevedomosti. Rawls vychádza z koncepcie spoločnosti ako dobrovoľného podniku kooperácie a koncepcie osoby ako mravnej, autonómnej a racionálnej bytosti. Vybrané princípy sa vzťahujú na všetky uzatvorené dohody. Čo sa týka voľby princípov, reprezentujúce strany môžu vyberať zo všetkých známych koncepcií spravodlivosti. Predpokladá sa, že majú k dispozícii súpis všetkých koncepcií a že na základe vzájomného porovnávania jednu z nich vyberú ako tú najlepšiu. Tieto koncepcie by mali byť posudzované podľa ich prijateľnosti v počiatočnej situácii. Strany sa tu rozhodujú na základe svojich úvah, ktoré sú zásadne odvodené od dobra osôb, ktoré ich zastupujú. Pre princípy spravodlivosti sa zmluvné strany zhodujú na základe tzv. „pravidla maximu“. Znamená to, že strany usporadúvajú alternatívy podľa ich najhorších výsledkov. Mala by sa prijať taká alternatíva, ktorej výsledky sú lepšie než najhoršie výsledky iných alternatív. Strany sa ich snažia vyberať tak, aby prípadná strata bola čo najmenšia. Príčina, prečo by strany volili pomocou maximového pravidla, je predovšetkým závoj nevedomosti, ktorý vylučuje znalosť pravdepodobnosti či vedomie vlastného sklonu riskovať. Človek tak nemôže odhadnúť v akej situácii sa ocitne po odstránení závoja nevedomosti, či aký bude jeho pravdepodobný zisk. Človek sa musí rozhodovať za určitého stavu neistoty. Vďaka podmienke závoja nevedomosti by sa zmluvné strany rozhodli pre takúto organizáciu spoločnosti, ktorá by brala do úvahy záujmy všetkých. Ďalšou príčinou je fakt, že princípy by mali byť vyberané s ohľadom na budúcu generáciu. Mali by niesť zodpovednosť za svojich potomkov a voliť princípy tak, aby boli rozumné pre ďalšie generácie.

Strany by pri akceptovaní koncepcií mali mať na vedomí, že najstabilnejšia koncepcia spravodlivosti je tá, „...ktorá je jasná a nášmu rozumu ľahko zrozumiteľná, ktorá je v súlade s naším dobrom a bezpodmienečne má záujem o naše dobro a ktorá vychádza nie z odmietnutia, ale z uznávania našej osoby“ (Rawls, 2007, s. 261). Rozhodovanie je ovplyvňované na základe toho, ktorá alternatíva najlepšie umožňuje rozvoj morálnych hodnôt. Dôkladné racionálne uváženie, podľa Rawlsa, vedie k zamietnutiu koncepcií teleologických, intuicionistických a egoistických. Dôvodom je, že tieto alternatívy sú vždy podriadené nejakému cieľu či povinnosti alebo ich kombinácii. Rawls uvádza dva princípy, o ktorých tvrdí, že by boli vybrané v pôvodnom stave rovnosti rozumnými jedincami. Sú to: „...každá osoba má mať stejné právo na čo najširší systém základných svobod, ktoré jsou slučiteľné s obdobnými svobodami pro jiné lidi“, „sociální a ekonomické nerovnosti mají být upraveny tak, aby se u obou dalo rozumně očekávat, že budou k prospěchu kohokoliv“ (Rawls, 1995, s. 48). Obidva princípy sa podieľajú na jednotnom chápaní spravodlivosti, ktoré sa vzťahuje na základnú štruktúru spoločnosti ako celok. Základná štruktúra je tvorená významnými inštitúciami a jej pravidlá zodpovedajú danej koncepcii spravodlivosti. Aby bola koncepcia kompletná, musí byť pevne stanovené poradie princíпов základnej štruktúry. Strany sa pri voľbe princíпов snažia vytvoriť a zaručiť také spoločenské a politické podmienky, v ktorých by občania mohli uskutočňovať svoje dobro a uplatňovať morálne vlastnosti, ktoré ich charakterizujú ako slobodných a rovnoprávných občanov.

4.5 Zmluvné strany a závoj nevedomosti

J. Rawls si uvedomuje, že princípy spravodlivosti sú vybrané za určitých podmienok a prostredníctvom toho formulujú obmedzenia, ktoré sa zdajú byť rozumné pri argumentáciách o princíпов spravodlivosti a pri princíпов samotných.

Zmluvné strany sa v pôvodnom stave chápu ako reprezentanti, ktorí zastupujú jedincov v rôznych sociálnych pozíciách a snažia sa pre nich len to

najlepšie. Zmluvným stranám nie sú známe koncepcie dobra, ani psychologické sklony, napríklad zisk, pesimizmus či optimizmus. Nepoznajú taktiež špecifické pomery vo vlastnej spoločnosti a nevedia, ku ktorej generácii patria. Ďalšou črtou je, že sa účastníci spoločenskej dohody správajú navzájom nezainteresovane. Neprejavujú záujem o iných, ale pri výbere princípov sledujú len svoj vlastný prospech a dobro. Tu však boli eliminované informácie, ktoré odlišovali ľudí od seba navzájom a bolo znemožnené ľuďom voliť také princípy, ktoré by boli len v ich prospech. Tým je zaručené, že „...nikdo nezná ani svoju situáciu ve společnosti, a přirozené vlohy, a proto nikdo není schopen uzpůsobit principy ke svému prospěchu, jeden smluvní partner pohrozí tím, že nebude souhlasit, když ostatní nevysloví souhlas s principy, které jsou pro něho výhodné“ (Rawls, 1995, s. 92). Rawls tento súbor podmienok nazýva „závojem nevedomosti“.

Zmluvné strany sú charakterizované racionalitou a slobodou. Zmysel pre spravodlivosť a schopnosť vytvoriť si a presadzovať vlastnú koncepciu dobra a rovnosť, strany zastávajú rovnaké postavenie vďaka závoju nevedomosti. Zmluvné strany volia princípy spravodlivosti za závojom nevedomosti, len keď je zárukou nestrannosti. Ľudia sa rozhodujú aj napriek tomu, že nepoznajú svoje záujmy a schopnosti, k dispozícii majú informácie o spoločenských skutočnostiach, ktoré majú zásadný význam z hľadiska spravodlivosti a môžu tak ovplyvňovať voľbu princípov spravodlivosti. V pôvodnom stave majú ľudia k dispozícii minimum informácií, o úplnú znalosť faktov sa opiera jedinec v každodennom živote uskutočňujúc svoju vlastnú koncepciu dobra. Závoj nevedomosti u Rawlsa slúži ako „...prostředek, který stanovuje slušné podmínky společenské kooperace a vymezuje sféru, v které se může presazovat soukromný zájem“ (Rawls, 1995, s. 93). Zvolené princípy sú zhodné so zásadami rozumu, čo súčasne vyjadruje podstatu ľudí ako slobodných a rovnoprávných mravných bytostí, ktoré sa navzájom rešpektujú ako rovné bytosti. Pôvodný stav je charakterizovaný výberom princípov, ktoré platia nepodmienené, to znamená, že platia za všetkých okolností či spoločenských situácií.

Závoj nevedomosti je súhrnom široko prijímaných rozumných obmedzení, ktoré sú chápané ako argumentácia pre voľbu princípov. Vďaka tomu sú zvolené také princípy, s ktorými by rozumní a rovnoprávni ľudia súhlasili. Nutnou

podmienkou prijatia a ospravedlnenia koncepcie spravodlivosti je jednomyseľný súhlas všetkých účastníkov.

5 KONCEPCIA DOBRA PODĽA JOHNA RAWLSA

5.1 Chápanie dobra

Dobrota ako racionalita u Rawlsa znamená praktické zabezpečenie a realizáciu vlastnej koncepcie dobra jednotlivca počas jeho života. Spoločensky akceptovaná predstava zmyslu spravodlivosti je základom a východiskom, prostredníctvom ktorého je formulovaná vlastná osobná koncepcia dobra. Realizuje sa cez dobrotu napĺňania vlastnej koncepcie dobra, potom predstavuje motív pre spoluprácu ľudí v zmysle vzájomnej výhodnosti, ktorá prispieva k napĺňaniu zmyslu princípov spravodlivosti, a teda prispieva k uskutočňovaniu vlastnej koncepcie dobra. Takže nie spolupráca sama osebe, ale vlastná koncepcia dobra, vyjadrená prostredníctvom rozumného životného plánu, je tým hybným momentom, ktorý vedie rozumné osoby k spolupráci.

J. Rawls vymedzuje kritéria, podľa ktorých možno posudzovať, či ide skutočne o racionálny životný plán morálneho subjektu. Prvou podmienkou je, že individuálny plán je zlučiteľný s princípmi racionálneho výberu a druhá, veľmi dôležitá podmienka spočíva v tom, že je to plán, v rámci ktorého si morálny subjekt plne uvedomuje relevantné fakty a dôsledky, ktoré vyplývajú z priatia a uskutočňovania tohto plánu. Z Rawlsovej charakteristiky racionálneho životného plánu vyplýva, že je založený na predpoklade racionálneho morálneho uvažovania morálneho subjektu. V kontexte liberalizmu, ktorý prezentuje Rawls, môžeme konštatovať, že táto koncepcia predpokladá možnosť uskutočnenia racionálneho životného plánu každým morálnym subjektom. J. Rawls toto stanovisko potvrdzuje v súvislosti s vymedzením základných charakteristických vlastností morálneho subjektu. Morálne subjekty sa vyznačujú vlastnosťami: „...jsou schopny mat nějakou představu o svém blahu a jsou schopny mít smysl pro spravedlnost, nějaké normálně účinné přianí uplatňovat principy spravedlnosti a chovat se podle nich alespoň v určité minimální míře“ (Rawls, 1995, s. 295).

Sloboda príležitosti, príjem a majetok, ale predovšetkým sebaúcta sú primárne statky, ktoré sú vysvetľované teóriou dobra. Požiadavky princípov

spravodlivosti nemožno využívať pri zostavovaní súpisov primárnych statkov, ktoré slúžia ako súčasť popisu počiatočnej situácie a to preto, že tento súpis je jednou z premís, z ktorých sa vyvodzuje voľba princípu práva. Pre teóriu dobra je potrebné vziať do úvahy základné prípady: teóriu, ktorá sa vzťahuje na dobrého človeka a dobrú spoločnosť. Dobrý človek má v nadpriemernej miere vlastnosti, ktoré si občania želajú mať z racionálnych dôvodov. Dobrý je teda taký človek, ktorý dobre vykonáva úlohy, obzvlášť tie, ktoré považuje za dôležité. Existujú vlastnosti, ktoré si ľudia z racionálnych dôvodov želajú a J. Rawls ich nazýva „široce založenými vlastnosťami“ (Rawls, 1995, s. 257). Existujú aj iné vlastnosti, ktoré chápeme ako cnosti, napríklad inteligencia a predstavivosť, sila a vytrvalosť. Je potrebné mať aspoň minimum týchto vlastností pre správny spôsob správania sa, pretože bez súdnosti a predstavivosti môžu aj altruistické zámery vytvoriť škodu.

J. Rawls rozlišuje morálne cnosti a prirodzené vlohy. Vlohy predstavujú určité prirodzené schopnosti, ktoré sa rozvíjajú vzdelávaním a výchovou a ktoré sú v súlade s určitými intelektuálnymi charakteristikami a inými meradlami. Cnosti chápe ako pocity a návyky, prostredníctvom ktorých sa správame podľa určitých princíпов práva. Jednotlivé cnosti môžeme od seba navzájom odlišovať pomocou im zodpovedajúcich princíпов.

Každý človek má vlastný racionálny životný plán, ktorý stanovuje jeho blaho. Dobré konanie môžeme definovať ako „...jednání, které lze nebudeme nelze podle libosti uskutečnit, tj. není tu žádná přirozená povinnost nebo nutnost, která by nám to přikazovala nebo zakazovala a která by podporovala nebo zamýšlela podporovat jeho blaho“ (Rawls, 1995, s. 259). Altruistické konanie podporuje blaho niekoho iného, vychádza z priania prospieť niekomu inému.

Úplná teória dobra nám umožňuje rozlišovať rôzne druhy morálnych hodnôt. Môžeme rozlišovať medzi nespravodlivým a zlým človekom. Niektorí ľudia sa usilujú o nadmernú moc, t.j. o moc nad inými ľuďmi, ktorá prekračuje mieru toho, čo je prístupné na základe princíпов spravodlivosti a ktorú môže vykonávať ľubovoľne. Aby však človek dosiahol svoje vlastné ciele, musí v každom z týchto prípadov urobiť niečo zlé alebo nespravodlivé. Nespravodlivý človek sa usiluje o nadvládu kvôli takým cieľom, akými sú majetok alebo vlastná bezpečnosť. Zlý človek túži po neobmedzenej moci, pretože má radosť z pocitu

moci, jej presadzovania a túži po spoločenskom uznaní. Čo motivuje zlého človeka, je jeho záľuba v nespravodlivosť.

J. Rawls posudzuje racionalitu ako pranie človeka. Základnou myšlienkou je uplatňovať definíciu životných plánov. Racionálny životný plán človeka určuje, čo je pre človeka dobré. J. Rawls prijíma myšlienku J. Royceho: „...že se člověk dá pojímat jako lidský život žitý podle nějakého plánu“ (Rawls, 1995, s. 243). „Životní plán nějakého člověka je rozumný tehdy a jen tehdy, je-li to jeden z plánů, který je slučitelný s principy racionálního výběru, jsou-li tyto principy uplatněny na všechny relevantní aspekty jeho situace, a je-li to jeden z těch plánů splňujících tuto podmínku“ (Rawls, 1995, s. 243). Je to jeden z tých plánov, ktoré by zvolil s plnou uváženou racionalitou, t. j. s plným uvedomením si relevantných faktov a po starostlivom uvážení dôsledkov. „Zájmy a cíle nějakého člověka jsou rozumné jenom tehdy, odpovídají-li životnímu plánu, který je pro něho rozumný“ (Rawls, 1995, s. 243). Môžeme si všimnúť, že z týchto definícií implikuje, že nejaký rozumný plán je iba jeden z mnohých možných plánov, ktoré sú zlučiteľné s princípmi racionálneho výberu.

J. Rawls poukazuje na špecifiká, „...že nějaký člověk bude šťastný, bude-li e mu dařit úspěšne rozvíjet jeho racionální životní plán, který si stanovil za příznivých podmínek, a bude-li si do jisté míry jist, že jej může uskutečnit“ (Rawls, 1995, s. 244). Nieкто je šťastný, lebo sa jeho plánu dobre darí, jeho ciele splnené a je si istý, že tento dobrý stav sa nezmení. Jedinci však nachádzajú svoje šťastie v odlišných činnostiach. Preto je nutné upozorniť na priaznivé podmienky konania, pretože i racionálne plány činnosti môžu byť menším zlom za nepriaznivých prírodných okolností, alebo pri neznesiteľných požiadavkách iných ľudí. Mať šťastie v širšom zmysle šťastného života, alebo počas nejakého šťastného obdobia vlastného života, vždy predpokladá určitú mieru priaznivých okolností.

V súvislosti s dlhodobými plánmi J. Rawls vychádza z niekoľkých predpokladov. Prvý sa týka časovej štruktúry: „...nějaký plán přirozeně předvídá něčo i pro velmi vzdálenou budoucnost a pro naše úmrtí, ale pro pozdější období se stáva poměrně méně určitým“ (Rawls, 1995, s. 245). Nejaký racionálny plán nechápeme ako podrobne rozpracovaný projekt činnosti pre celý priebeh života. Skladá sa z hierarchicky usporiadaných plánov, do tejto hierarchie sú vo vhodnej

dobe postupne začleňované ďalšie parciálne podrobnejšie plány. Druhý predpoklad, úzko súvisiaci s prvým, „struktúra plánu nereflektuje jenom nedostatok konkrétných informácií, ale odráža i hierarchiu prání, která přechzejí od obecnějších k méně obecným“ (Rawls, 1995, s. 245). Hlavné rysy nejakého plánu podporujú a zabezpečujú plnenie stálejších a všeobecnejších cieľov. Racionálny plán musí napríklad dbať o primárne statky, pretože bez nich nebude žiaden plán úspešný.

Plánovanie je možno chápať ako časovým harmonogramom. Človek sa snaží organizovať svoje činnosti v časovej postupnosti, pričom každá z nich sa deje po určitú dobu. Uvedený prístup umožňuje účinne a harmonicky uspokojovať súbor príbuzných potrieb.

5.2 Charakter morálnej osobnosti

Morálna osobnosť je charakterizovaná dvoma schopnosťami. Jedna sa týka koncepcie dobra a druhá sa týka zmyslu pre spravodlivosť. „První se uskutečňuje ve formě racionálního životního plánu, druhá směřodatným přáním jednat podle určitých principů práva“ (Rawls, 1995, s. 327). Morálny subjekt si svoje ciele sám nezvolil a jeho fundamentálna preferencia sa týka podmienok, ktoré mu umožnia rozvoj spôsobu života. Jednota osobnosti sa prejavuje v systematickosti jeho životných plánov. Táto jednota je založená na akceptovaní vyšších princípov racionálneho výberu tak, ako je to zlučiteľné so zmyslom pre právo a spravodlivosť. Človek si utvára svoje ciele krok za krokom, niektoré všetky naraz. V rámci spravodlivosti však môžeme formulovať nejaký životný plán a riadiť sa podľa neho, čím sa formuje vlastná jednota osobnosti. Svoje prirodzené duševné a telesné schopnosti a dokonca svoje prirodzené sklony a náklonnosti, vníma človek len ako materiál pre dosiahnutie slastných pôžitkov. Okrem toho netúži po slasti ako po svojej vlastnej slasti. Keď ktorýkoľvek jedinec musí usporiadať svoje rozvažovanie, hľadá dominantný cieľ slasti a nemôže žiadnym iným spôsobom zabezpečiť svoju racionálnu osobitosť, potom sa zdá, že väčšina osôb sa má snažiť o to, aby ich spoločné konanie bolo podriadené maximalizácii slastných pôžitkov skupiny. Tak ako jednotlivý svätec,

ak je sám, má konať k sláve Božej, aj členovia nejakej skupiny svätcov majú spoločne robiť všetko, čo je práve nutné pre tento cieľ.

Rozdiel medzi prípadom jedinca a skupiny je založený na tom, „...že zdroje osobnosti, její duševní a tělesné schopnosti, její emocionální pocity a požadavky jsou umístěny v nějakém odlišném kontextu“ (Rawls, 1995, s. 328). Zmluvné strany nepovažujú za základnú vlastnosť ľudí schopnosť pociťovať slasť, ale ich morálny charakter. Zmluvné strany nemajú preto ani žiadny dôvod, aby súhlasili s týmto kritériom, práve tak ako s maximalizáciou nejakého iného zvláštneho cieľa. Myslia si, že sú bytosťami, ktoré si svoje posledné ciele môžu sami voliť. Práve tak ako sa nejaký jedinec rozhoduje o svojom životnom pláne vo svetle úplných informácií, tak skupina ľudí musí stanoviť podmienky svojej kooperácie v situácii, v ktorých každý z nich je slušne reprezentovaný ako morálny subjekt. Zmluvné strany v pôvodnom stave si kladú za cieľ vytvoriť spravodlivé a priaznivé podmienky, ktoré by každému človeku umožnili nájsť vlastnú jednotu osobnosti.

Podstatná jednota osobnosti je daná koncepciou práva. V dobre usporiadanej spoločnosti je táto jednota pre všetkých. Koncepcia dobra každého jedinca je daná racionálnym plánom, ktorý je podriadený väčším zahrňujúcim plánom, regulujúcim komunitu ako sociálnu pospolitosť. Mnohé skupiny rôznych veľkostí so svojimi odlišnými cieľmi sú navzájom harmonizované verejnou koncepciou spravodlivosti.

V utilitaristickej teórii vyvodzuje každý človek svoj racionálny plán bez prekážok plnej informácie a spoločnosť potom pristúpi k maximalizácii splňania výsledných plánov. Na druhej strane v teórii spravodlivosti ako slušnosti sa všetci dohodnú na začiatku na princípoch, ktoré majú regulovať ich vzájomné nároky. Tieto princípy vykazujú absolútnu prioritu. Všetci ľudia sú slobodní a morálne rovní, tento fakt je vyjadrený podobnosťami základných foriem racionálneho plánu. Okrem toho, ako na to poukazuje pojem spoločnosti ako sociálnej pospolitosti, sa všetci jej členovia podriaďujú nejakej komunite.

Priorita princíпов spravodlivosti vzniká rešpektovaním dominantného cieľa, ktorý organizuje náš život. Táto myšlienka sa však zakladá na nedorozumení. Princípy spravodlivosti predchádzajú lexikálnemu princípu efektívnosti a prvý princípy spravodlivosti predchádza druhému. To znamená, že je tu daná nejaká

ideálna koncepcia spoločnosti, ktorá má regulovať zameranie zmien a reformných snáh. Sú to však princípy individuálnych povinností a záväzkov, ktoré vymedzujú požiadavky.

V teórii spravodlivosti ako slušnosti nemôže v tomto zmysle existovať žiadny dominantný cieľ. Dominantný cieľ nejakej teleologickej teórie je vymedzený tak, že sa definitívne nedá dosiahnuť.

Na základe týchto úvah môžeme vyjadriť rozdiel medzi teleologickou a zmluvnou teóriou vzhľadom na chápanie dobra. Teleologická teória vyjadruje dobro lokálne, napríklad ako viac či menej homogénnu kvalitu alebo atribút pôžitku a považuje ich za extenzívnu veličinu, ktorú možno maximalizovať nad nejakou množinou. Naproti tomu zmluvná teória postupuje opačným spôsobom a uvádza štruktúrne formy správania.

5.3 Chápanie slobody

Princíp čo možno najväčšej slobody: „...osoba má stejné právo na co najširší celkový systém stejných základních svobod, které jsou slučitelná se stejnými svobodami pro jiné lidi“ (Rawls, 1995, s. 128). Tento princíp spravodlivosti plní úlohu liberálnych hodnôt, ktorou je politická sloboda. Rawlsovi ide o systém rovnakých práv a slobôd. Základnými slobodami podľa Johna Rawlsa sú: sloboda myslenia a sloboda svedomia, politické slobody a sloboda združovania, rovnako ako slobody špecifikované slobodou a integritou osoby a taktiež práva a slobody v ktorých sa realizuje právo.

V oblasti základných politických práv a občianskych slobôd ide o občiansku rovnosť a slobodu svedomia, právo rovnakej účasti a spolupôsobenie na politickom živote, slobodu prejavu a zhromažďovania. Občianske práva a slobody musia byť distribuované rovnako, nerovné rozdeľovanie je neprípustné. Ich slušné dodržiavanie zabezpečí realizáciu vlastných životných plánov. Tieto hodnoty sú z hľadiska naplnenia rozumných ľudských životných plánov rozhodujúce. Pod politickými slobodami Rawls rozumie právo voliť a zastávať verejné úrady, slobodu prejavu a združovania, slobodu svedomia a myslenia, nedotknuteľnosť osoby a právo na osobný majetok.

V nasledujúcej časti bližšie priblížime chápanie slobody. Sloboda svedomia, sloboda presvedčenia, osobná sloboda a občianske práva by mali tvoriť jednotu v politickej slobode, ktorá sa rovnoprávne podieľa na politickom dianí. Slobodu môžeme vysvetliť na základe troch zložiek; slobodné subjekty, reštrikcie a obmedzenia a to, čo ľudia môžu, alebo nemôžu slobodne vykonávať. V prípadoch legislatívnych a ústavodarných reštrikcií je sloboda „...určitou štruktúrou inštitúci, určitým systémom verejných pravidiel, vymezujúcich práva a povinnosti“ (Rawls, 1995, s. 128).

Sloboda svedomia vyjadruje, že „...jedinci majú túto slobodu, smejú-li sledovať své morální, filosofické nebo náboženské záujmy bez právních reštrikcí vyžadujících, aby sdíleli či nesdíleli nějakou specifickou formu náboženské či jiné praxe a jestliže jiní lidé jsou podle zákona povinni se nevměšovat“ (Rawls, 1995, s. 128).

Základné slobody posudzujeme ako celok, ako jeden systém. Hodnota jednej slobody závisí zvyčajne na špecifikácii ostatných slobôd. Rovnaké slobody, ktoré sa týkajú všetkých, môžu byť obmedzované, ale iba v súlade s myšlienkou rovnakej slobody a „...lexikálního uspořádání obou principů spravedlnosti“ (Rawls, 1995, s. 129). Slobodu a hodnoty slobody rozlišujeme rôzne. Sloboda je vyjadrovaná úplným systémom slobôd rovnoprávneho občianstva. Na druhej strane hodnota slobody pre jedincov a skupiny je úmerná ich schopnosti presadzovať svoje ciele v rámci tohto systému. Sloboda je pre každého rovnaká. Na druhej strane hodnota slobody nie je pre každého rovnaká, pretože niektorí ľudia majú väčšiu právomoc a bohatstvo a samozrejme aj väčšie prostriedky, ako dosiahnuť svoje ciele.

Rovnaká sloboda pre všetkých je jedným zo stálych faktov v „...dobře uvážených soudů spravedlnosti“ (Rawls, 1995, s. 130). Pri slobode svedomia sa snažia zmluvné strany zvoliť taký princíp, ktorý zaručuje integritu ich náboženskej a morálnej slobody. Počiatočná dohoda o princípe rovnakej slobody je definitívna. Je tu tiež prítomný faktor nerovnakej slobody, ktorá môže byť možná len vtedy, ak hrozí nejaké nebezpečenstvo. Závoj nevedomosti vedie k dohode o princípe rovnakej slobody a vyžaduje, aby princípy boli lexikálne usporiadané, pokiaľ ide o slobodu svedomia.

Sloboda svedomia je obmedzovaná spoločným záujmom o verejný poriadok a bezpečnosť. Toto stanovisko vychádza zo zmluvnej teórie. „Prijetí tohoto omezení neimplikuje, že veřejné záujmy jsou v nějakém smyslu nadřazeny morálním a náboženským zájmům, nevyžaduje ani, aby vláda nepokládala náboženské otázky za lhostejné, nepřisuzuje si ani právo potlačovat filosofické názory, jsou- li v rozporu se státními záležitostmi“ (Rawls, 1995, s. 133). Vláda nemá žiadne právomoci, aby nejaké združenie pripustila, či nepripustila, nemá ani právomoci vzhľadom k umeniu a vedám. Tieto oblasti sú mimo jej kompetencie vtedy, ak sú vymedzené spravodlivou ústavou. Za daných princípov spravodlivosti je štát skôr združením rovnoprávných občanov. Tým, že vláda vykonáva svoje právomoci, koná z poverenia občanov a splňa požiadavky verejného poňatia spravodlivosti. Z princípov spravodlivosti vyplýva, že v záležitostiach, týkajúcich sa morálky a náboženstva, nemá vláda ani právo, ani povinnosť presadzovať svoju vôľu či vôľu väčšiny. Povinnosť vlády sa obmedzuje na zaistenie podmienok rovnakej morálnej a náboženskej slobody. Obmedzenie slobody svedomia sa vyvodzuje z princípu všeobecného záujmu, záujmu reprezentatívnych rovnoprávných občanov. Právo vlády udržiavať verejný poriadok a bezpečnosť, je „...zmocňovacím právom, ktoré vláda musí mať, má-li splniť svoju povinnosť neustranné zachovávať podmienky, jež jsou nutné, aby se každý občan mohl věnovat svým zájmům a řídit se podle svých závazků, jak jim rozumí“ (Rawls, 1995, s. 134). Sloboda svedomia môže byť obmedzená, ak môžeme očakávať, že pokiaľ by tomu tak nebolo, narušilo by to verejný poriadok, ktorý má vláda udržiavať.

Morálne a náboženské slobody vyplývajú z princípov rovnakej slobody, ak predpokladáme prioritu tohto princípu, potom jediným dôvodom pre popretie rovnakej slobody je zamedziť ešte väčšej nespravodlivosti alebo dokonca ešte väčšej strate slobody. Zmluvné strany v ústavodarnom zhromaždení volia ústavu, ktorá zaručuje rovnakú slobodu svedomia, usmernenu všeobecne uznávanými argumentmi a obmedzenú len vtedy, keď také argumenty s postačujúcou istotou vyjadrujú stret s aspektmi verejného poriadku.

John Rawls sa zaoberá problémom slobody aj v spojitosti s náboženskou tolerantnosťou. Rozlišujeme niekoľko otázok: „Má nějaká netolerantní sekta právo si stěžovat, že není tolerovaná? Za jakých podmínek mají tolerantní sekty

právo netolerovat ty, které jsou netolerantní? Mají-li právo je netolerovat, za jakými účely by měly toto právo uplatňovat?“ (Rawls, 1995, s. 136).

Zdá sa, že nejaká netolerantná sekta nie je oprávnená si sťažovať, ak je jej odoprená rovnaká sloboda. Máme však právo si sťažovať len na odoprenie princípu, ktorý sami uznávame. Sťažnosť sa chápe ako protest, ktorý je adresovaný v dobrej viere iným ľuďom. Každý človek musí trvať na tom, aby mal rovnaké práva rozhodnúť o svojich náboženských záväzkoch. Sloboda, ktorá je zaručená spravodlivosťou, vychádza z predpokladu, že každý môže zmeniť svoju vieru a toto právo nezávisí na tom, či svoju slobodu uplatňuje pravidelne alebo rozumne. Môžeme dospieť k záveru, že rovnaká sloboda pre všetkých je zlučiteľná s myšlienkou, že všetci ľudia majú byť poslušní voči Bohu a uznávať jeho pravdu. Vychádzame zo skutočnosti, že podriaďiť sa božej vôli neznamena, že by nejaký človek alebo inštitúcia boli oprávnené zasahovať do výkladu náboženských záväzkov iných ľudí.

Ak začne pôsobiť nejaká netolerantná sekta v dobre usporiadanej spoločnosti, ktorá uznáva oba princípy spravodlivosti, občania tejto spoločnosti by ju nemali utlačovať, a to len preto, aby si členovia netolerantnej sekty nemohli na to sťažovať. Na druhej strane tu existuje spravodlivá ústava, v ktorej všetci občania majú prirodzenú povinnosť ju zachovávať. Spravodliví občania sa musia snažiť zachovávať ústavu s rovnými slobodami pre všetkých tak dlho, pokiaľ sloboda sama i ich vlastná sloboda nie sú ohrozené.

Ak sa v nejakej dobre usporiadanej spoločnosti objaví netolerantná sekta, mali by ľudia mať na mysli udržať základnú stabilitu svojich inštitúcií. V tomto stave by ich mohli presvedčiť, aby verili v slobodu. Uvedené presvedčenie pôsobí podľa „...psychologického princípu, že ti, jejich svobody jsou ochraňovány spravedlivou ústavou a kteří z toho mají prospěch, budou během času za stejných okolností vůči ní loajální“ (Rawls, 1995, s. 137). Toto je dôsledkom stability spravodlivých inštitúcií. Stabilita totiž v tomto zmysle znamená, že ak vznikne nespravodlivosť, začnú pôsobiť iné sily, ktoré prispievajú k zachovaniu spravodlivosti celého mechanizmu.

Nejaká netolerantná sekta nie je oprávnená, aby sa sťažovala na netolerantnosť, jej sloboda by mohla byť obmedzená len vtedy, ak sa tolerantní jedinci úprimne a odôvodnene domnievajú, že ich vlastná bezpečnosť a bezpečnosť spravodlivých

inštitúcií sú v nebezpečenstve. Zavedenie spravodlivej ústavy s rovnoprávnymi občianskymi slobodami pre všetkých je hlavným princípom spravodlivosti. Spravodliví jedinci by sa mali riadiť podľa princípov spravodlivosti.

John Rawls slobodu úzko spája so zákonnosťou. Je to príznačné, ak vezmeme do úvahy pojem právneho systému a jeho tesnú spojitosť s predpismi, vymedzujúcimi spravodlivosť. Právny systém je charakterizovaný ako donucovací systém verejných príkazov, ktoré sú adresované rozumne uvažujúcim ľuďom, aby usmerňovali svoje správanie a vytvorili určitý rámec pre spoločenskú kooperáciu. Právny systém je charakterizovaný svojím „...širokým rozsahom a svou regulatívní působností s ohledem na jiná sdružení“ (Rawls, 1995, s. 146). Ústavné orgány, ktoré sú týmto systémom definované, obsahujú právny nárok na extrémne donucovacie formy. Donucovania, ktoré sprevádzajú súkromné združenia, sú prísne obmedzené. Právny poriadok je vykonávatelom konečných právomoci pre určitú, dobre vymedzenú oblasť. Je charakterizovaný širokým rozsahom činností, ktoré reguluje a fundamentálnou povahou záujmov, ktoré má zabezpečiť. Tieto charakteristiky reflektujú skutočnosť, že zákony vymedzujú základnú štruktúru, v ktorej rámci sa realizujú všetky ostatné aktivity. Právny poriadok chápeme ako systém verejných príkazov adresovaných rozumne uvažujúcim osobám, ktorí sú spätí so zákonnosťou. Zákonodarcovia, sudcovia a úradné osoby musia byť presvedčení o tom, že sa zákony majú dodržiavať, predpokladajúc, že každý príkaz musí byť realizovaný. Úradné osoby nesmú konať len v dobrej viere, ale ich presvedčenie musia poznať aj tí, na ktorých sa zákony vzťahujú. Zákony a rozkazy sú akceptované len vtedy, ak sa tu vyskytuje mienka o tom, že sa im ľudia podrobujú a môžu ich vykonať.

Zákonnosť vyjadruje zásadu, že podobné prípady sa majú posudzovať podobne. Keby však táto zásada neplatila, nemohli by ľudia pomocou zákonov vôbec usmerňovať svoje aktivity. Táto zásada požaduje, aby zákony boli známe a vyhlásené, aby ich význam bol jasne určený, aby predpisy boli svojou „...literou a duchem obecné povahy a nebyly užívány ke škodě určitých, možno jmenovitě uvedených osob, aby aspoň těžší přečiny byly přesně popsány a aby trestní právo nesmělo platit retroaktivně k nevýhodě těch, jichž se týká“ (Rawls, 1995, s. 147). Existujú predpisy, ktoré vymedzujú pojem spravodlivosti. „Jsou to vodítka, jež jsou zaměřena na zachování integrity soudcovské činnosti“ (Rawls,

1995, s. 147). Právny systém musí obsahovať predpisy, ktoré riadne vedú súdny proces a musí tiež obsahovať pravidlá dokazovania, ktoré garantujú racionálne vedené procesné postupy.

Spojitosť medzi zákonnosťou a slobodou je dostatočne zjavná. Sloboda sa chápe ako dodržiavanie komplexu práv a povinností, ktoré sú stanovené verejnými inštitúciami. Rôzne slobody špecifikujú to, „...co se smí dělat, jestliže se to chce, a v čem nikdo nikomu nesmí bránit, odpovídá-li to přiměřeně povaze svobody“ (Rawls, 1995, s. 147). Princíp zákonnosti má pevné základy v dohode rozumne uvažujúcich osôb zaistiť si pre seba tu najväčšiu rovnakú slobodu. Aby sa mohli spoľahnúť na vlastníctvo a výkon týchto slobôd budú si občania dobre usporiadanej spoločnosti želať, aby sa zákonnosť zachovávala.

5.4 Morálne hodnoty

Členovia spoločnosti, ktorá je usporiadaná na základe rešpektovania spravodlivosti, si postupne osvojujú aj morálne hodnoty. John Rawls vo svojej práci *Teória spravodlivosti* vyčlenil tri typy morálky, t. j. morálku autorít, skupinovú morálku a morálku princípov.

Prvým štádiom rozvoja morálky je autoritatívna morálka. Morálku autorít vzťahuje Rawls na dieťaťa, týka sa detí a ich podriadenosti voči príkazom rodičov ako morálnym normám a pravidlám, ktoré je potrebné rešpektovať. Niektoré rysy tejto morálky sú zostavované pri zvláštnych príležitostiach a zachované pre neskoršie štádia, ale za primitívnu formu autoritatívnej morálky môžeme pokladať morálku dieťaťa. Mladší členovia spoločnosti si v procese dospievania osvojujú zmysel pre spravodlivosť. Striedanie generácií a nutnosť viesť deti k morálnym postojom je jednou z podmienok ľudského života.

K základnej štruktúre dobre usporiadanej spoločnosti patrí „...určitá forma rodiny a, že deti jsou tedy nejdříve podřízeny autoritě svých rodičů“ (Rawls, 1995, s. 273). Pre situáciu dieťaťa je príznačné, že nie je schopné kriticky posúdiť predpisy a rozkazy, s ktorými sa na neho obracajú authority, v danom prípade jeho rodičia. Nemôže preto pochybovať o oprávnenosti rodičovských príkazov. Pretože však predpokladáme, že „společnost je dobře uspořádaná,

můžeme se domnívat, že tyto příkazy jsou vcelku ospravedlněny“ (Rawls, 1995, s. 273). Sú v súlade s rozumnou interpretáciou rodičovských povinností v zmysle princípov spravodlivosti. Rodičia milujú svoje dieťa a postupne začína dieťa milovať svojich rodičov a dôverovať im. Láska rodičov k dieťaťu je vyjadrená úmyslom starať sa oň a robiť pre neho všetko. Rodičia podporujú úsilie svojho dieťaťa zvládnuť problémy dospelosti a vítajú, ak sa osamostatňuje.

Autoritatívna morálka dieťaťa je primitívna, skladá sa zo súboru predpisov, pretože dieťa nemôže rozumieť širšiemu systému práva a spravodlivosti. Autoritatívna morálka musí byť podriadená princípom práva a spravodlivosti, ktoré jediné môžu určiť, kde tieto extrémne požiadavky alebo obmedzenia sú ospravedlnené. Morálka autorít zohráva v základných spoločenských mechanizmoch obmedzenú úlohu a môžeme ju ospravedlniť len vtedy, ak sú neobvyklé požiadavky dané a aby sa na určitých jedincov preniesli výsady vodcovstva a právo príkazu.

Druhým štádiom rozvoja morálky je skupinová morálka. Skupinová morálka je veľmi blízka morálke autorít, pretože je aj v tomto type morálky zmysel práva a spravodlivosti daný mravnému subjektu zvonku, prostredníctvom sociálnej komunity ktorej je členom. Úloha mravného subjektu v rámci skupinovej morálky spočíva v „... souboru predpisu a obsah skupinové morálky je dán morálnymi kritériami, ktoré platí v spoločnosti“ (Rawls, 1995, s. 278). Tieto kritéria zahŕňujú morálne pravidlá zdravého rozumu, primerane prispôbené špecifickému postaveniu jedinca. Pri dospelosti sa deťom vstúpajú formy správania, ktoré sú príznačné pre jeho postavenie. Každý jednotlivý ideál je zahrnutý v kontexte cieľov skupín, ku ktorým patrí príslušná úloha alebo pozícia. Postupom času sa človek dopracuje k nejakej predstave o celom systéme kooperácie, ktorý vymedzuje skupina a jej ciele. Neskôr však zistí, že ostatní ľudia majú, v závislosti na svojom mieste v systéme kooperácie, zastávať aj iné úlohy. Morálka skupín je založená na „...vývoji intelektuálnych schopností, ktorých je treba, aby som videli veci z rôznych hľadísk a mohli si je všetky predstaviť ako rôzne aspekty jediného systému kooperácie“ (Rawls, 1995, s. 280). Je potrebné identifikovať jednotlivé prostriedky týchto perspektív a zistiť, po čom ostatní ľudia vlastne túžia a čomu môžu či smú veria. Práve prostredníctvom toho je umožnené pochopiť a posúdiť ich motívy, zámery,

správanie. Pokiaľ tieto prvky nie je možné identifikovať, nemôžeme sa ani vžiť do postavenia niekoho iného a zistiť, čo by učinil. Ak príslušníci nejakého systému spoločenskej kooperácie spravidla konajú so zámerom zachovávať jeho spravodlivé pravidlá, tak sa medzi nimi vytvárajú priateľstvá a vzájomná dôvera, ktoré ich ešte výraznejšie spájajú so spoločenským systémom. Ak sú tieto väzby nastolené, môže sa prejaviť u nejakého človeka pocity viny, ak neplní to, čo sa od neho očakáva. Tieto pocity sa prejavujú rôznymi spôsobmi, napríklad v úsilí napraviť škody napáchané iným ľudom, práve tak ochota pripustiť, že sa niekto zachoval neslušne a ospravedlniť sa za to. Pocity viny sa prejavujú aj uznávaním oprávnenosti pokarhať a trestať a že sa ľahko nenahneváme a nie sme pobúrení. Ten, kto takéto pocity viny nemá, nebude si robiť žiadne starosti, ktoré ťažia iných ľudí, ani sa nebude trápiť nad tým, že porušil ich dôveru a podviedol ich.

John Rawls sa vyjadruje aj o psychologickom zákone, ktorý uznáva, že „...skupinové mechanizmy jsou spravodlivé, zajišťuje se tím, že všichni členové skupiny mají ze svých aktivit prospěch a že to také vědí“ (Rawls, 1995, s. 278).

Skupinová morálka má rôzne podoby v závislosti od jednotlivých skupín a tieto formy reprezentujú rôzne úrovne zložitosti. J. Rawls berie do úvahy najnáročnejšie miesta v dôležitejších inštitúciách spoločnosti, potom sú pre regulovanie základnej štruktúry a pre obsah dôležitých ideálov smerodajné princípy spravodlivosti. Tieto princípy sa vzťahujú na úlohu občanov, ktorú majú plniť všetci, lebo každý človek, nielen ten kto sa aktívne zúčastňuje verejného života, má zastávať určité politické názory, týkajúce sa všeobecného blaha. Môžeme predpokladať, že existuje nejaká morálka skupín, podľa ktorej sa členovia spoločnosti pokladajú navzájom za sebe rovných. Obsah tejto morálky je charakterizovaný kooperatívnymi cnosťami, t.j. spravodlivosťou a slušnosťou, vernosťou a dôverou, integráciou a nestrannosťou. Typickými necnosťami sú lakomosť, nečestnosť, zaujatosť. Kto z členov skupiny podľahne týmto necnostiam, u toho vzniká pocit viny na strane jednej a pocit nevôle na strane druhej.

Tretím, najvyšším stupňom morálky je morálka princíпов, jej základným východiskom je „mysl pro právo a spravedlnost“ (Rawls, 1995, s. 281). Rešpektovanie morálky princíпов má za následok, že mravný subjekt si uvedomuje, že zmysel pre právo a spravodlivosť ho vedie k tomu, aby sa ovládal

a miloval ľudstvo. To je jeden z predpokladov „...uskutočnení dokonale spravodlivej spoločnosti“ (Rawls, 1995, s. 281). Zmysel pre spravodlivosť sa prejavuje rôznymi spôsobmi. „Vede nás k uznaniu spravodlivých inštitúcií, ktorým sme zaviazaní a ktoré nám, akož i našim druhom, priniesly prospěch“ (Rawls, 1995, s. 279). Istým spôsobom sa snažíme robiť to, čo môžeme, aby sme zachovali tieto mechanizmy. Často sa však v ľuďoch vyskytuje pocit viny, ak si neplnia svoje povinnosti a záväzky, aj keď nie sú viazaní voči tým, ktorí ich zvýhodnili, žiadnymi putami nejakého špecifického pocitu prináležania. Zmysel pre spravodlivosť podnecuje „...ochotu spolupracovať pri budovaní spravodlivých inštitúcií, vyžaduje- li to spravodlnosť“ (Rawls, 1995, s. 279). Ak sa však snažíme konať v súlade s prirodzenou povinnosťou, musíme podporovať spravodlivé mechanizmy. Pri našich prehreškoch vysvetľujeme svoje pocity viny takým spôsobom, že sa odvolávame na princípy spravodlivosti. Tieto pocity sú vyjasňované iným spôsobom ako v autoritatívnej alebo skupinovej morálke. V morálke princípov nie sú morálne postoje späté s blahom a súhlasom určitých jedincov a skupín, ale sú formované koncepciou práva. Pri vysvetľovaní svojich pocitov sa odvolávame na príslušné princípy. Ak sú tu prítomné väzby priateľstva a dôvery, potom sú tieto morálne pocity silnejšie, ako keď sa tu nevyskytujú. Prítomnosť takýchto väzieb zvyšuje pocit viny a nenávisť, či iné zodpovedajúce pocity, dokonca v štádiu morálky princípov.

John Rawls sa zaoberal aj otázkou, ako môžu morálne princípy zapôsobiť na naše citové rozpoloženie. V teórii spravodlivosti nachádzame na túto otázku viacero odpovedí. Dôležité je, že morálne princípy musia zahŕňať určitý obsah, nakoľko ich vybrali rozumní ľudia, ide teda o uznávané spôsoby, prostredníctvom ktorých sa dajú presadzovať ľudské záujmy. Inštitúcie a konania sú posudzované podľa toho, akým spôsobom slúžia. Zmysel pre spravodlivosť súvisí s láskou k ľuďom. Hlavný rozdiel medzi zmyslom pre spravodlivosť a láskou k ľudstvu je založený na tom, že láska k ľudstvu je „...nesobecká, prešahuje morálne požiadavky a neodvoláva sa na výjimky, ktoré pripoušťať prirodzené povinnosti a záväzky“ (Rawls, 1995, s. 280). Predmety týchto pocitov spolu úzko súvisia, pretože sú v značnej miere vymedzené rovnakou koncepciou spravodlivosti.

Teória spravodlivosti ako slušnosti nie je jedinou teóriou, ktorá môže prirodzeným spôsobom interpretovať zmysel pre spravodlivosť. Dokonale spravodlivá spoločnosť by mala byť súčasťou „...určitého ideálu, po němž by rozumné lidské bytosti měly toužit více než po čemkoliv jiném, kdyby jednou dokonale věděly a zjistily, co to vlastně je“ (Rawls, 1995, s. 280).

Morálka princípov sa prejavuje vo viacerých formách. Jedna z foriem zodpovedá zmyslu pre právo a spravodlivosť a druhá láske k ľudstvu a sebaovládaniu. Na jednej strane sa láska k ľudstvu prejavuje tým, že „... se společné dobro sa prosazuje takovými spôsobmi, ktoré podstatne presahujú naše prirodzené povinnosti a záväzky“ (Rawls, 1995, s. 281). Táto morálka nie je morálkou obyčajných ľudí a jej špecifickými čnosťami sú altruizmus, zvýšená citlivosť pre pocity a želania iných, ako i primeraná vlastná skromnosť a nesebeckosť. Na druhej strane morálka sebaovládania sa vo svojej najjednoduchšej forme prejavuje „...splněním požadavků práva spravedlnosti“ (Rawls, 1995, s. 282).

Rawlsove kritérium morálky je mimo mravný subjekt a je vo vzťahu k subjektu sprostredkované. Rawlsov princíp spravodlivosti je nadradený dobru a môžeme konštatovať, že dokonca aj celej morálke, keď morálku primárne chápeme ako sociálny fenomén týkajúci sa toho, čo je v živote jednotlivca a sociálnej komunity dobré, zlé, správne, nesprávne, morálne a nemorálne. V tomto kontexte princíp spravodlivosti chápeme ako kritérium na ceste k realizácii dobra, a to cez morálne a správne konanie v boji proti zlu.

5.5 Morálne princípy

John Rawls v spojitosti s pojmom slobody a zákonnosti sa vyjadruje aj o rovnosti v oblasti základných politických práv. Rozlišuje tri úrovne, v ktorých sa uplatňuje pojem rovnosti. Po prvé, sa rovnosť uplatňuje v inštitúciách ako verejný systém pravidiel. V tomto prípade je rovnosť v podstate spravodlivosťou. Po druhé, sa rovnosť týka konkrétnej štruktúry inštitúcií. Význam rovnosti sa špecifikuje prostredníctvom princípov spravodlivosti, ktoré požadujú, aby všetci ľudia mali rovnaké základné práva. Prirodzene môžeme chápať, že jedine

morálne subjekty majú právo na rovnakú spravodlivosť. Vyznačujú sa viacerými vlastnosťami. „Majú niejakou predstavu o svém blahu“ a „jsou schopny mít smysl pro spravedlnost, nějaké normálně účinné přání uplatňovat principy spravedlnosti a chovat se podle nich alespoň v minimální míře“ (Rawls, 1995, s. 295).

Rovnosť nemôže byť založená na prirodzených atribútoch. Neexistuje žiadna prirodzená vlastnosť, ktorá by bola pre všetkých ľudí rovnaká, ktorú by mali v rovnakej miere. Ak chceme vyjadriť, že všetci ľudia sú si rovní, znamená to, že žiadny človek nemá nárok na nejaké uprednostnené zaobchádzanie. Ide tu o procedurálny predpoklad, že sa s ľuďmi zaobchádza rovnako. Pri tomto procedurálnom predpoklade sa vyskytuje niekoľko problémov. Rovnosť nekladie žiadne obmedzenia na dôvody, ktoré sú uvádzané pre ospravedlnenie nerovnosti. Neexistuje tu žiadna záruka skutočne rovnakého zaobchádzania, pretože túto koncepciu v extrémnych prípadoch spĺňa „otrokárstvo“. Skutočná záruka rovnosti spočíva v obsahu princípov spravodlivosti a nie v procedurálnych predpokladoch. Okrem toho nie je správne, že fundácia rovnosti na prirodzených schopnostiach je nezlučiteľná s rovnoprávnosťou. J. Rawls v tomto zmysle vybral vlastnosť, ktorá spĺňa podmienky prisudzujúce rovnakú spravodlivosť. Popis zmluvných strán v pôvodnom stave identifikuje „... takovou vlastnosť a princípy spravodlnosti nás ujisťujú o tom, že jakékoli odlišnosti ve schopnostech v rámci tohoto odboru máme posuzovat právě tak jako libovolné jiné přirozené vlohy“ (Rawls, 1995, s. 296). Obsah etickej teórie je založený na pojme „maximalizácie“ a na myšlienkach, že rovnosť je založená na prirodzených vlastnostiach, ktoré umožňujú, že odlišné schopnosti ľudí môžu byť použité k ospravedlneniu rovnakých základných práv. Teória spravodlivosti ako slušnosti nie je teóriou maximalizácie. Nezameriava sa na zisťovanie rozdielov v prirodzených vlastnostiach, ovplyvňuje nejakú veličinu, ktorá má byť maximalizovaná, a preto slúži ako možný dôvod pre rôzne stupne občianstva. Zmluvné teórie sa síce zhodujú s mnohými teleologickými teóriami, pokiaľ ide o význam prirodzených vlastností, ale pre zdôvodnenie rovnakých práv vystačia so slabšími predpokladmi o ich charaktere rozloženia.

Je potrebné stručne vyjadriť ešte niekoľko ďalších problémov. Koncepcia morálnej osobnosti môže spôsobovať určité ťažkosti. Povaha jednotlivých prípadov a štruktúra dostupných skutočností môžu umožniť nejaké plodné

riešenia. V žiadnom prípade nesmieme nejakú koncepciu spravodlivosti zamieňať tézou, že by základné práva mali závisieť na prirodzených schopnostiach. J. Rawls sa vyjadril, že „...minimální požadavky, jež vymezují morální osobnost, vztahují na nějakou schopnost a nikoliv na její uskutečnění“ (Rawls, 1995, s. 297). Bytosť, ktorá má túto schopnosť musí sa tešiť plnej ochrane princípov spravodlivosti.

Zmluvná teória na základe rovnosti je jednoduchá. Minimálna schopnosť mať zmysel pre spravodlivosť zaručuje každému človeku rovnaké práva. Nároky všetkých ľudí majú byť posudzované podľa princípov spravodlivosti. Rovnosť sa opiera o prírodné fakty a nielen o procedurálne pravidlá bez obsahovej presvedčivosti.

Sú tu prítomné koncepcie rovnosti, na ktoré poukazuje J. Rawls. Rovnosť prvého druhu je vymedzená druhým princípom spravodlivosti, regulujúcim štruktúru organizácie a rozdeľovania tak, že spoločenská kooperácia je zároveň efektívna a slušná. Rovnosť druhého druhu je fundamentálna. Je vymedzená prvým princípom spravodlivosti a takými prirodzenými povinnosťami, ako je povinnosť vzájomného rešpektu. Priorita prvého princípu pred druhým nám umožňuje, aby sme nemuseli vyvažovať tieto koncepcie rovnosti nejakou argumentáciou.

Teória spravodlivosti musí ignorovať nielen mnohé stránky morálky, ale nemôže ani vyložiť, ako sa ľudia majú správne správať k zvieratám a ostatnej prírode. Koncepcia spravodlivosti je len časťou nejakého morálneho názoru. John Rawls netvrdil, že schopnosť mať zmysel pre spravodlivosť je nutná, aby nás spravodlivosť viedla k určitým povinnostiam, ale podľa neho sa zdá, že každopádne voči týmto druhom môže byť veľkým zlom. Schopnosť zvierat pociťovať rúbosť a bolesť je prejavom ich života a v tomto prípade nám ukladá povinnosť súcitu a ľudskosti voči nim. Správna koncepcia našich vzťahov k zvieratám a prírode závisí na teórií prírodného radu a nášho miesta v ňom.

5.6 „Dobro spravodlivosti“

John Rawls pri formulovaní svojej predstavy o spravodlivej spoločnosti vychádza z tradície spoločenskej zmluvy, zo zmluvnej konštrukcií práv a súčasne z analytickej etiky. Vychádza z prác J. Locka, J.J. Rousseaua a I. Kanta. On však zmluvnú dohodu medzi ľuďmi nepovažoval za počiatok spoločnosti ako jeho predchodcovia. Podľa Rawlsa sú predmetom pôvodnej zmluvy všeobecné zásady spravodlivosti pre konkrétne spoločnosti a definície základných podmienok pre ich zjednotenie. Na týchto všeobecných zásadách majú byť potom budované všetky ďalšie dohody o slobodnej a spravodlivej spoločnosti.

Dobre usporiadanú spoločnosť sme už charakterizovali ako spoločnosť orientovanú na presadzovanie blaha svojich členov a účinne usmerňovanú verejnou koncepciou spravodlivosti. Je to teda spoločnosť, v ktorej každý človek akceptuje rovnaké princípy spravodlivosti a vie, že ich tiež akceptujú ostatní ľudia a v ktorých základné spoločenské inštitúcie spĺňajú tieto princípy. Každý človek má predstavu o vlastnej koncepcii dobra. Spoločnosť je akýsi kooperatívny podnik pre dosiahnutie vzájomných výhod. Na základe tohto pohľadu vychádza zo svojej koncepcie spravodlivosti. Východiskom teórie spravodlivosti sú naše intuitívne predstavy o spravodlivosti. Tieto predstavy majú ľudia záujem formulovať na všeobecné princípy a hodnoty. Teória spravodlivosti je uznávaná tak, aby bola v súlade s touto ideou spoločnosti. Ľudia v pôvodnom stave predpokladajú, že zvolené princípy sú verejné, a tak musia posudzovať koncepcie spravodlivosti s ohľadom na ich pravdepodobné účinky ako všeobecne uznávané kritéria.

Najdôležitejšou prirodzenou povinnosťou podľa teórie spravodlivosti je rozvíjať a podporovať spravodlivé inštitúcie. Rawls je názoru, že k ďalším prirodzeným povinnostiam človeka patrí preukazovanie úcty k iným ľuďom, ktorá im patrí ako morálnym subjektom. K prirodzeným povinnostiam patrí aj povinnosť vzájomnej pomoci. K tejto povinnosti možno tiež zaradiť povinnosť nikomu neublížiť, nikoho nepoškodiť a povinnosť nikomu nespôsobiť utrpenie.

Rawlsove chápanie dobra je v zmysle jeho „podriadenia sa“ spravodlivosti a právu. Nejde tu o koncepciu, v ktorej by dobro zohrávalo dominantné

postavenie v zmysle najvyššieho cieľa človeka a spoločnosti. Týmto cieľom je spravodlivosť, resp. spravodlivosť chápaná ako najzásadnejší cieľ spoločnosti. Dobro je chápané aj vo vzťahu k jednotlivcovi, ktorý si „konštituuje“ vlastné dobro, ale to nemôže vystupovať voči dobru spoločnosti, teda voči konceptu spoločnosti, kde prioritu zohráva myšlienka zabezpečenia spravodlivosti ako slušnosti.

Relevantnými systémami, ktoré tu prichádzajú do úvahy, sú však základné štruktúry dobre usporiadanej spoločnosti, ktoré zodpovedajú rôznym koncepciám spravodlivosti. Zaoberáme sa týmto komplexom politických, ekonomických a spoločenských inštitúcií. Stabilita nejakej koncepcie spravodlivosti neimplikuje, že by sa inštitúcie a praktické opatrenia dobre usporiadanej spoločnosti nemenili. V skutočnosti nachádzame v takej spoločnosti veľkú rôznorodosť. Stabilita v tomto kontexte znamená, že nech sa už inštitúcie akokoľvek menia, zostávajú stále spravodlivé, ak sa prispôbujú novým spoločenským pomerom. Dobro, ktoré je spravodlivosti podriadené, je Rawlsom chápané ako akýsi stabilizujúci faktor spoločnosti.

6 ZÁVER

Hlavný zámer tejto práce smeroval k odhaleniu etických názorov, ktoré boli koncipované americkým sociálnym liberálom J. Rawlsom. Východiskom pre pochopenie názorov na riešenie morálnych dilem je jeho sociálna filozofia, preto sme sa snažili stručne charakterizovať prerod spoločnosti s poukazom na kreovanie liberalizmu a vytváranie nového pohľadu na sociálnu filozofiu dnešnej doby. John Rawls poukazuje na to, že jeho teória sa stáva alternatívou utilitarizmu. *Teória spravodlivosti*, hlavné dielo J. Rawlsa, bolo v centre našej pozornosti, prostredníctvom neho sme sa pokúsili poukázať na základné súčasti jeho etiky. Problematika spravodlivosti je východiskom Rawlsových etických názorov, resp. názorov na rozhraní etiky a sociálnej filozofie.

Ako sa Rawls vysporiadal s problematikou spravodlivosti? Aké sú podmienky spravodlivosti? John Rawls vychádza z presvedčenia, že spravodlivosť je riešením morálnych problémov spoločnosti. Spoločnosť je podľa Rawlsa charakterizovaná konfliktom, pretože nie všetci jej členovia súhlasia s distribúciou dobra a mnohí nesúhlasia ani s koncepciou dobra. Spoločnosť predstavuje kooperatívnu spoluprácu medzi slobodnými a rovnocennými osobami. Rawls si kladie otázku, ktoré princípy by mohli byť rozumné pre členov spoločnosti, aby s nimi súhlasili a aby mohli byť slušné. Na základe toho nazýva spravodlivosť ako slušnosť. Spoločenská spolupráca by mala byť riadená princípmi spravodlivosti, ktoré rešpektujú slobodu a rovnosť každého, a ktorá je zamorená na recipročnom prospechu. Princípy spravodlivosti sú odrazom morálnych princíпов konania jedincov navzájom. Princípy sú výsledkom konštruktivistickej metódy, ktorej podstatu tvorí spoločenská zmluva, pôvodný stav a ktoré majú slúžiť ako kritérium pre posudzovanie zákonov, režimov a správania inštitúcií. Poukázali sme na to, že spoločenská zmluva je v Rawlsovom chápaní prezentovaná ako prostriedok, ktorý takéto princípy umožňuje zvoliť prostredníctvom racionálneho uvažovania v pôvodnom stave a jednomyseľne schváliť. Rawls týmto spôsobom dospel k formálnym, všeobecným a nepodmieneným princípom spravodlivosti, ktoré majú byť základom správneho fungovania spoločnosti a ktoré sú zhodné so zásadami ľudského rozumu. Zmluva je všeobecne záväzná a to, že si ľudia sami zvolia princípy, podľa ktorých následne konajú, ich robí autonómny. Rawls ako nasledovník klasických predstaviteľov spoločenskej

zmluvy, kladie dôraz na konsenzuálnu zhodu, základné ľudské práva a slobody, spravodlivé inštitúcie, morálnu záväznosť princípov a autonómiu občana.

Rawls pomocou hypotetickej spoločenskej zmluvy vytvoril ideálnu koncepciu racionálnej spoločnosti s dôrazom na individuálne ľudské práva a sociálnu spravodlivosť, ktorá má byť realizovaná v podmienkach moderných demokratických spoločností. Základ morálky a práva sa nachádza v samom rozume a v autonómnej vôli. John Rawls navrhol koncepciu spravodlivosti, aby tak ukázal, ako riešiť hlavné sociálne a morálne problémy, ktoré trápia ľudstvo od nepamäti.

Snažili sme sa poukázať na teóriu spravodlivosti, z ktorej by mohla sociálna politika našej doby vychádzať. Jeho teória je teóriou sociálnej filozofie, ktorú možno považovať za východisko etických problémov, ktorými sa súbežne Rawls zaoberá. Spravodlivosť chápe v intenciách povinného konania, vedúceho k správne, teda morálnemu riešeniu problémov.

Domnievame sa, že hľadanie a riešenie spravodlivosti si vyžaduje ešte veľa úsilia a v niektorých prípadoch bude potrebné načrieť späť do histórie a hľadať riešenie práve tam.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

1. ADAMOVIÁ, K.-KŘÍŽOVSKÝ, L. 2000. *Dějiny myšlení o státě*. Praha: Codex, 2000. 389 s. ISBN 80-86395-08-1.
2. ARISTOTELES. 1979. *Etika Nikomachova*. Bratislava: Pravda, 1979. 262 s.
3. DIATKA, C. 2001. *Etika a súčasnosť*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2001. 154 s. ISBN 80-8050-493-8.
4. GLUCHMAN, V.- DOKULIL, M. 1998. *Praktické otázky etiky a morálky*. Bratislava: PVT, 1998. 300 s. ISBN 80-88859-13-1.
5. GLUCHMAN, V.- DOKULIL, M. 1998. *Súčasné etické teórie*. Bratislava: PVT, 1998. 247 s. ISBN 80-88859-14-X.
6. HLINKA, A. 1994. *Každý sa môže zmeniť*. Bratislava: Don Bosco, 1994. 405 s. ISBN 80-85405-32-6.
7. HRUBEC, M. 2004. *Globální spravodlnost a demokracie*. Praha: Filosofia, 2004. 355 s. ISBN 80-7007-210-5.
8. KANT, I. 2004. *Základy metafyziky mravov*. Bratislava: Kalligram, 2004. 96 s. ISBN 80-7149-635-9.
9. KING, P. 2004. *Sto filozofov*. Bratislava: Perfekt, 2004. 191 s. ISBN 80-8046-347-6.
10. KLIMEKOVÁ, A. 2004. *Dejiny etických teórií 1*. Prešov: Prešovská univerzita, 2004. 274 s. ISBN 80-88722-32-2.
11. KLIMEKOVÁ, A. 1997. *Dejiny etických teórií 4*. Prešov: Prešovská univerzita, 1997 s. ISBN 80-88885-12-4.
12. KOLAKOWSKI, L. 2000. *Malé prednášky o veľkých problémoch*. Bratislava: Kalligram, 2000. 106 s. ISBN 80-7149-358-9.
13. MACEDO, S. 1995. *Liberálni cnosti*. Bratislava: Archa, 1995. 300 s. ISBN 80-7115-071-1.
14. MARTINKA, J. 1984. *Zlomky starých stoikov*. Bratislava: Pravda, 1984. 467 s. ISBN 75-045-84.
15. PLATÓN. 2005. *Ústava*. Praha: Oikoymenh, 2005. 427 s. ISBN 80-7298-142-0.

16. PREDANOCYOVÁ, Ľ. 2002. *Antológia z dejín etického myslenia*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2002. 145 s. ISBN 80-8050-292-7.
17. RAWLS, J. 1995. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995. 361 s. ISBN 80-85605-89-9.
18. RAWLS, J. 2007. *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: Kalligram, 2007. 334 s. ISBN 80-7149-911-0.
19. REMIŠOVÁ, A. 2008. *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava: Kalligram, 2008. 894 s. ISBN 978-80-8101-103-0.
20. SMREKOVÁ, D.-PALOVIČOVÁ, Z. 2003. *Dobro a cnosť*. Bratislava: Iris, 2003. 164 s. ISBN 80-89018-15-7.
21. THOMPSON, M. 2004. *Přehled etiky*. Praha: Portál, 2004. 167 s. ISBN 80-7178-806-6
22. TUGENDHAT, E. 2004. *Přednášky o etice*. Praha : Oikoymenh, 2004. 311 s. ISBN 80-7298-086-6.
23. VAJDA, J. 1993. *Etika*. Nitra: Enigma, 1993. 177 s. ISBN 80-85471-13-2.